

GELİŞİM ERZURUM

Yıl 5 | Sayı 28 | Ağustos 2023 | 25 TL | ISSN 2757-5020

**İlmi, millî maksatla kullanan üniversite
ve profesör, görevini yapmış demektir.
Fındıkoğlu görevini yaparak öldü.**

H. Nihal ATSIZ

Hakan Hadi Kachoğlu

Ülkemizin yetiştirdiği en büyük bilim adamlarından biri olan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, üniversitenin kalın duvarlarını aşarak entelektüel tavrından hiçbir zaman taviz vermemiş, bugün hem sosyoloji hem de siyaset çevrelerinin model olarak fazlasıyla istifade edebileceği bir şahsiyettir.

Üniversitenin soğuk duvarları arasına kendini hapsedmemiş teşkilatçılık yapmış, yayımlar nesretmiş, dernekler kurmuş ve geride ciddi bir sosyal bilim mirası bırakmıştır. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, bizim 20. yüzyılda verdiğimiz varoluş mücadelesinin önemli parçalarından biridir. Anadolu insanını anlamaya adanmıştır kendisini.

Öğrencisi Prof.Dr. Cahit Tanyol'un da söylediği gibi Fındıkoğlu kökeni Anadolu'ya bağlı aydınların prototipiydi. Davranışında, yürüyüşünde bir çeşit Anadolu aydını çelebiliği hissedilirdi. Ne batı karşısında ezik, ne de doğu içinde tutsaktı. O, Anadolu aydınının alafrangalaşmış üniversitede bir temsilcisi hatta tepkisiydi.

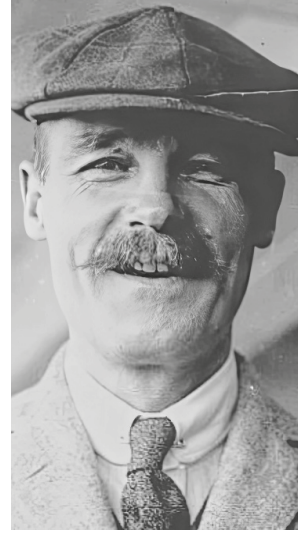
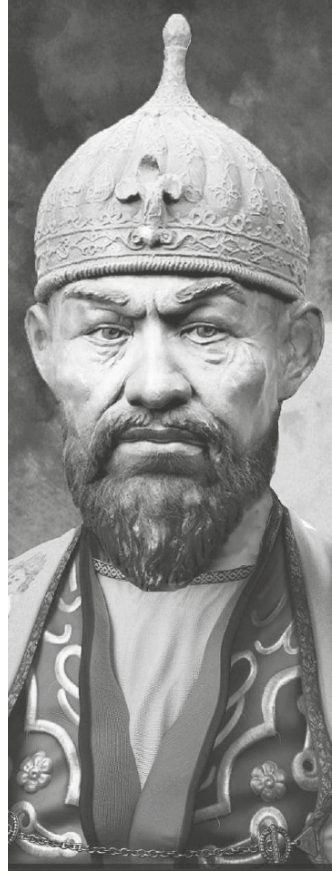
1909 Senesinde Erzurum'da başlayan hayat yolculuğunu, bu büyük millete karşı bir görev şuuruyla tamamlayan Fındıkoğlu'nun, gelecek nesillere tanıtılması bugün bizlerin önemli bir sorumluluğudur. Bu sorumluluğa binaen, şehrimiz ve ülkemiz için her hayırlı işte olduğu gibi bu konuda da adım atmamak isteyenlere kapımızın sonuna kadar açık olduğunun bilinmesini isterim.

Sözlerime son verirken, Prof. Dr. Nevin Güngör Ergan'a, Prof. Dr. Mustafa E. Erkal'a, Prof. Dr. Hakan Hadi Kadıoğlu'na, Alparslan Kotan'a, Dr. Sıtkı Yılmaz Kuşay'a, Prof.Dr.Ömer Özden'e, Prof. Dr. Kemal Bakır'a, Muaz Ergü'ye ve Gelişim Erzurum Dergisi'ne bu güzel çalışmayı kültür hayatımıza kazandırdıkları için teşekkür ederim.

Mehmet SEKMEN

Erzurum Büyükşehir Belediye Başkanı

içindekiler

02 Bosna-Hersek'te Yayımlanan Gazetelerde Osmanlı Türkçesi (1866-1902)
Neira ZACİNOVIÇ

05 Erol Güngör ve Özgün Düşünce Tasarımı
Yunus Emre ALTUNTAŞ

10 Söyleşi
Uzunhasanoğlu
Muaz ERGÜ

14 Camiamızda İz Bırakanlar - 2
Avukat Dursun İspiroğulları
Av. Sadrettin HAŞILOĞLU

16 Emir Timur'un İslâm Dini ve Din Adamlarına Bakışı
Seyyid Bereke
Galip DOĞAN

22 Semantik Seyir,
Anlam Yolculuğu
Mustafa DUMAN

24 Osmanlı Türkleri'nde
Hat Sanatı
M. Uğur DERMAN

31 Vatansever Bir Diplomat
Ahmet Rüstem Bey
Dr. Bilal N. ŞİMŞİR

GELİŞİM ERZURUM

Palandöken Gelişim
Derneği'nin yayın organıdır.

ISSN: 2757-5020

YIL 5 | SAYI 27
Mayıs 2023 | 25 TL

İmtiyaz Sahibi

Lokman LOKMACI

Yazı İşleri Sorumlusu

Numan ÜN

Sayfa Tasarımı

/Alfabê

İletişim

Solakzade Mahallesi
2. Marketler 13. Çarşı Sokak
Palandöken/Erzurum
0 (530) 544 76 72

gelisimerzurumdergisi

Baskı & Cilt

BERİKAN OFSET MATBAA
Gersan Sanayi Sitesi
Yenimahalle/Ankara

Matbaa Sertifika Numarası

47109

© Her hakkı saklıdır.

Bu dergide yer alan yazı, makale, şiir ve fotoğraflar elektronik ortamlar da dahil olmak üzere yazılı izin olmaksızın kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yayımlanan eserlerin tüm mesuliyeti yazarlarına aittir.

HOCALARIN HOCASI ORD. PROF. DR. ZİYAETTİN FAHRİ FINDIKOĞLU

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL

Bilimsel hayat kişinin kabiliyetlerinin çok üstünde bir sosyal çevre konusudur. Eğer yer aldığımız çevre, kürsü veya yeni adıyla araştırma merkezi, bölüm veya anabilim dalı verimli bilim adamlarıyla doluyorsa ve bazı güzel özelliklere sahipse; siz bunlardan faydalanır, onlara ayak uydurmaya çalışır ve bunları temsil eder hale gelirsiniz. Bu bakımdan eğer bir kimse başarılı ise; bunu sağlayan ortam, her şeyden önce onu hazırlayan yakın çevresindedir. Bizler bu bakımdan çok şanslı idik. On sekiz kitap ve birçok makale yayınlanmışsa, bu hocalarımın eseridir. Metodoloji ve Sosyoloji kürsüsü başkanı Ord. Prof.Dr. Ziyaettin Fah-

ri Fındıkoğlu bol yazan, çok birikimli, araştırmaya gönül vermiş, yanındakilerin başarısıyla mutlu olan büyük bir hoca idi. Eski adıyla İctimaiyat Enstitüsü yani adıyla Metodoloji ve Sosyoloji Araştırma Merkezi İktisat Fakültesinin kuruluşunda çekirdek rolü oynamıştı. Hocadan sonra Prof.Dr. Cavit Orhan Tütengil ve daha sonrada Prof.Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven Kürsü Başkanlığını ve Enstitü Müdürlüğünü devralmıştı. Onlardan sonrada geleneği sürdürme görevi bize düşmüştü. Aslında Fakültede geçen 45 yılıma şimdilik üç yıl daha ilave edebiliriz. Emekli olduğum 22 Ocak 2011 tarihinden itibaren İktisat Sosyo-

lojisi Ana Bilim Dalı ve İktisat Bölüm Başkanlığı ile Senato Üyeliğinden ayrıldım. İdari görevlerimin sona ermesine rağmen, mesleki çalışmalarımı aynı mekanda sürdürüyorum. Bir zamanlar Ord.Prof. Dr. Z. F. Fındıkoğlu, Prof.Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven ve Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün paylaştığı tarihi odada çalışmalarım devam ediyorum. Odamız bir ara İktisat Fakültesi'nin emekli ve kıdemli hocalarının odası yapıldığından değerli iktisatçı ilim adamı Prof.Dr.Doğan Kargül ile birlikte oldum. Mesleğimi severek seçtiğimden ve tesadüfen bu mesleğe girmediğimden öğrencilerime daima açık olan odamda sürekli bulundum.

▼ Hocam Ord. Prof Dr. Ziyaaettin Fahri Fındıkoğlu

Rahmetli hocam Ord. Prof.Dr. Ziyaaettin Fahri Fındıkoğlu 1901 senesinde Erzurum'un Tortum İlçesi'nin Çamlıyamaç Köyü'nde doğmuştur. Çocukluk döneminin Doğu Anadolu'nun göç yıllarına rastlaması ve babasının kadılık görevi sebebiyle kendisi öğrenim döneminde sık sık yer değiştirmiştir. İlk öğrenimini Erzincan ve Hakkari'de yaptı; orta okulu Malatya ve Kayseri'de okudu: 1918'de İstanbul Gelenbevi Lisesi'ni, 1922'de de Posta Telgraf Mektebi Alisi'ni bitirdi. Aynı yıl Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ne girdi: bir yandan Felsefe tahsili yaparken, bir yandan da Posta Telefon Telgraf (PTT) İdaresi'nde çalıştı. Mezun olduktan sonra Erzurum, Sivas ve Ankara liselerinde Felsefe, Sosyoloji ve Edebiyat Öğretmenliği yaptı. (1925-1929)

1930'da açılan bir imtihanı kazanarak doktora yapmak üzere Fransa'ya gönderilen Fındıkoğlu, Strasbourg Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nde ikinci lisans öğrenimini tamamladı; bu arada Ziya Gökalp ile ilgili doktora çalışmasını ilerletti. 1934 Yılında Türkiye'ye dönerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde felsefe ve ahlak doçenti olarak göreve başladı. Aynı sene, yaklaşık kırk yıl yayın hayatında kalan İş (daha sonra İş ve Düşünce) Dergisi'ni çıkardı. Tekrar Strasbourg'a giderek Ziya Gökalp, "savie et sasociologie (Paris 1935)" başlıklı doktora tezini tamamladı ve ardından Edebiyat Fakültesinde ki görevine geri döndü (1936). Öğrenim yıllarında en

çok Mehmet İzzet'in tesirinde kaldı. M.İzzet'in tanınmayan ancak en az Ziya Gökalp kadar önemli bir bilim adamı olduğunu söylerdi. 1933 Yılında Türkiye'ye gelen Alman Profesörleriyle, özellikle de Kessler ile yakınlık kurdu ve onunla işbirliği yaptı. Fransa'daki hocalarından bilhassa Halbwegs Charles Blondel ve Prandies'in düşüncelerinden faydalandı. Edebiyat Fakültesi'nden ayrılarak aynı üniversitenin İktisat Fakültesine geçen Fındıkoğlu 1942 senesinde Sosyoloji Profesörü, 1948'de Ordinaryus profesör oldu. Kendisi bu ünvana ise pek ısınmamıştı. 1947-1949 yılları arasında İktisat Fakültesi Dekanlığı yaptı; ayrıca İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü ile Gazetecilik Ens-

titüsü Müdürlüklerinde bulundu. 1972 Yılında emekli olana kadar İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde kürsü başkanlığı görevini sürdürdü. 16 Kasım 1974 senesinde İstanbul'da vefat etti.

Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken ile birlikte, Türk Sosyolojisinde Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin ile başlatılabilecek bir zincirin, hocası Mehmet İzzet'ten sonra gelen halkasını oluşturur. İ.Ü. İktisat Fakültesi'nde Rahmetli Fındıkoğlu'na sırasıyla Prof.Dr. Cavit Orhan Tütengil, Prof.Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven, Prof.Dr. Mehmet Eröz, Prof.Dr. Mustafa E.Erkal ve Prof.Dr. Enis Öksüz asistanlık yapmışlardır. Aslında bu isimlerin dışında yer alan birçok ünlü sosyolog,

hocanın yakınında yer almışlardı. Değerli ilim adamı ve hayati araştırmayla geçen Prof. Dr.Orhan Türkoğlu ve vefalı dost Prof.Dr. Nevin Güngör bu isimlerden ikisidir.

Prof.Dr. Z.F. Fındıkoğlu tevazu sahibi, diğergam, halka tepeden bakmayan, babacan, teşkilatçı, sosyal yönü ağır basan, çoğu kere “ordinaryüs” sıfatını bile kullanmayan, Türk Milleti’nin milli ve manevi değerlerinden kopmamış bir Türk Aydını ve Halk Adamıydı. Çevresindekilerin mesleki alanda gelişimlerine katkı sağlamaktan büyük bir zevk alan, çevresine yazı yazma alışkanlığı kazandıran büyük bir zirveydi. Üniversite hocalarının üniversite duvarlarını aşarak araştırma yoluyla sosyal gerçeği yakalamaları gerektiğine inanırdı. Asistanlarına verdiği tezlerle de bu çizgi dikkat çekmektedir. Nitekim, benim doktora tezimde bu çizginin ürünüdür. Bölgelerarası Dengesizlik... Bana “oğlum sosyal realite incelenmeden, araştırılmadan, masa başında tez yazılamaz. Üniversite duvarlarını aş” derdi.

Dünya malına, paraya pula değer vermeyen ve araştırma yapmaya aşık olan Rahmetli Hocamız, ilim adamının milli endişeye sahip olmasını isterdi. İlmını ülke çıkarları doğrultusunda, milleti için kullanmayan ilim adamlarına olumlu bakmazdı. Kendisi idareciliği pek sevmezdi. Mümkün olduğu ölçüde idareci olmaktan kaçınırdı.

Araştırmaya çok önem veren bir özellik kendisinde vardı. Değişik araştırma merkezleri kurmuş, Meslek isimli Gazeteyi, İş ve Düşünce isimli Dergiyi

çıkarmıştı. Mesuliyet (Ağrı), Hakimiyet (Kayseri), Varlık (Sarıkamış), Hürsöz (Erzurum) isimli bir çok mahalli basında yazıları çıkmıştır. Kendisi Ahmet Halil ve Kadioğlu Ahmet Müstear isimlerini çok kullanmıştır. Asistanlığımın ilk yıllarında yazdığım ve Muallimler Birliği Dergisi olan Bilgi’de çıkan bir yazıma verdiği Müstear ismini hiçbir zaman unutamam: Mustafa Palandökenli... (İsmi altında “Emekli Muallim” yazısı vardır. Hocamız elbet bir gün emekli olacaksınız derdi.) Bu müstear isimle bir çok makale yazmıştım.

➤ İş ve Düşünce Dergisi

Hocamız acaba çıkardığı dergiye neden İş ve Düşünce Dergisi ismini vermiştir? Asistanlığımın ilk yıllarında hep bunu çözmeye çalışmıştım. Aslında bu doğru bir hayat anlayışı idi. Düşünce olmadan, zihinde bazı şeyler şekillenmeden, tasarlanmadan uygulama ve “İşe” sıra gelmezdi. Hocamız “İş” e dönüşmeyen, fayda sağlamayan düşünceyi eksik görürdü. Meyvesiz bir ağaç gibi... Diğer taraftan, fikre ve düşünceye dayanmayan “İş” de tamamlanmamış bir resim gibi idi. Bundan dolayı konulara soyut (mücerret), somut (müşahhas) açılardan yaklaşılmasından yana idi.

Rahmetli Hocamızın bibliyografyasını çıkarabilmek de kolay olmamıştır. 1958 Yılına kadar Hocamız Prof.Dr.Amiran Kurtkan Bilgiseven kendisiyle ilgili bir bibliyografya hazırlamıştır. 1958’ den sonraki bölümü ise; ben hazırlamaya çalıştım. Ancak, 3000 den fazla imzası olan böyle dev bir bilim adamının kaynakçasını ortaya koyabilmek de oldukça zordur.

Bu bakımdan eksikliklerimin olmadığını söyleyemem.

Prof. Dr. Fındıkoğlu, siyaseti çok ciddi bir meslek olarak kabul etmesine rağmen, siyasete girmemiştir. Kendisine bu yolda teklif getiren Ord.Prof. Dr. Sadri Maksudi Arsal’a verdiği cevap ise dikkat çekicidir: “Azizim çok fazla işim var”. Hocamız bizlere de siyaseti pek tavsiye etmemiştir.

Hocamız müessese fikri üzerinde durur, müesseseleşmenin gerekliliğini savunurdu. O’na göre, ilmi bir geleneğin teşekkül edebilmesi için müesseseleşmek esastı. Toplumun ve müesseselerin organik, kendiliğinden değişmesine taraftardı. Tepeden değiştirmeci eğilimleri sosyolojik olarak doğru bulmazdı.

Şahıs ve yer isimleri konusunda ise çok hassastı. Soyadı meselesi üzerinde uzun süre durmuş, geleneksel ve çağdaş arasındaki köprülerin her alanda kurulabilmesine çalışmıştır.

Türkçenin tabii seyri içinde gelişmesinden yana olan Fındıkoğlu, Türk Dili’ni bozucu zorlamalara ısrarla karşı çıkmıştır. Yerleşmiş, sosyal kabul görmüş kelimeler O’na göre canlı tutulmalı idi. “Sel”ve “Sal” eklerine olumlu bakmazdı.

İslam Ansiklopedisi’nde “Kürt” maddesinin bir yabancı bilim adamına yazdırılmasını ise bir türlü anlayabilmiş değildi. Bunu daima hayret ve üzüntüyle karşılamıştı.

Kendisi bir Türk Milliyetçisi idi. Türk Dünyası ile ilgilenir, odası çeşitli Türk İllerinden gelen misafirleriyle dolar taşardı. Mütevaziliği ve çevresine hep katkı sunmak istemesi i nedeniyle öğrencileri ve genç

meslekdaşları tarafından devamlı ziyaret edilirdi. Öyle mütevazı idi ki, bir çok yerde bize “bu amca ne iş yapıyor?” diye sorulurdu. Aristokrat bir bilim adamı değildi. O’na göre, halktan kaçarak ve halka tepeden bakarak sosyolog ve bilim adamı olunamazdı. Kendisi ziyaretçilerine Türkiye Harsi Araştırmalar Derneği’nin, 1968 yılında bizzat kurduğu Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi’nin yayınlarını, broşürlerini hediye olarak verirdi. Kendisindeki bu alışkanlığı öğrencileri olarak bizlerde sürdürmeye çalıştık. Öğrenciyi teşvik ve kurum bilincinin ve mensubiyet şuurunun gelişmesinde ve başarı elde edilmesinde bu hediyeler önemli rol oynamıştı.

➤ Cemiyet, Fert ve Tarihi Metod

Fındıkoğlu, cemiyet ve ferdi bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak görmüş, cemiyetin ferde veya ferdin cemiyete tercih edilmemesi gerektiğine inanmıştır. Bundan dolayı tek tek yaşayan fertlerin anlaşarak bir cemiyet teşkil ettiklerini ileri süren Rousseau’ya ait mukavelle teorisini kabul etmez. Çünkü fert kendi tabiriyle içtimai (sosyal) bir varlıktır ve içtimai hayatın gereğini yerine getirir. Günümüzde ferdi toplumdan soyutlayan, onu kutsallaştıran, toplumla mutlaka çatışması gereken bir unsur olarak ele alan liberal akımlara karşı Fındıkoğlu hala yol göstericidir.

Fındıkoğlu, tarihi metottan hareket ederdi. Nitekim, bugün bu boyutu ihmal ederek mesela Türkiye-AB ilişkilerini değerlendiremeyiz. 1940 Yılında İktisat Fakültesi tarafından yayımlanan Tanzimat 1 isimli kitap bugüne ışık tutmaktadır

ve o dönemin zirve isimlerinin makalelerini ihtiva etmektedir.

Rahmetli Hocamızın bugün bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan çok disiplinli yaklaşımları çok önceden benimsediği ve çevresini uyardığı, meslek asabiyetinden uzak olduğu bilinmektedir. Herkesin herkese verecekleri vardır. Tabii alacakları da...

Günümüzde küreselleşme hareketiyle estirilmeye çalışılan milletlerin kalabalıklaştırılması, coğrafyaların vatansızlaştırılması, milli devletlere karşı savaş açılması, kültürel çoğulculuk adı altında toplumların yatay farklılaştırılması, etnik ve kimlik tartışma ve çatışmalarının sınıf çatışmalarının yerini aldığı, ülkenin adeta açık artırmaya çıkarılmak istendiği, İkinci Tanzimat döneminde ortaya çıkan iç ve dış dayatma ve telkinlere, yönlendirilmelere karşı Fındıkoğlu’ndan alınacak önemli dersler vardır.

Ziya Gökalp gibi Fındıkoğlu da milliyetçilik ve milli şuurun uyanmasını, milletlerarası barış ve adaletin en önemli şartı olarak görmüş, kültür milliyetçiliğinin önemi üzerinde durmuştur. Milliyetçilik ve beynelmilelcilik arasındaki ilişki ele alınırken Ziya Gökalp gibi Fındıkoğlu’da milli şurudan mahrum milletler arasında gerçek anlamda bir dayanışma kurulamayacağını ifade etmektedir. O’na göre, milli kültür farklılıkları ile birlikte bir beynelmilellik terbiyesine de ihtiyaç vardır.

Prof.Dr. Fındıkoğlu eserlerinde aile sosyolojisi ve ahlak konuları üzerinde de durmuştur. Ayrıca folklor konusuna ayrı bir önem vermiş ve yayınlar yapmıştır.

➤ İktisat ve Sosyoloji

İktisat Sosyolojisine ağırlık verdiği yayınlarında Fındıkoğlu, Batıdaki sosyal tabakalaşma ve sınıf gerçeğinin Doğu’da ve Türkiye’de farklı bir içtimai vetireye (sosyal sürece) sahip olduğuna işaret eder. Sosyalizm tarihine açıklık getirdiği makale kitaplarında Marx öncesi Marx’ın ütöpik dediği sosyalistleri ve Marx’ın felsefi, sosyolojik ve iktisadi görüşlerini ele alır. Marx’ın Batı’ya has tarihi yürüyüş olan diyalektiğini komünist toplumla sona erdirmesini haklı olarak tenkit eder ve bunu sosyal gerçeği sona erdirme gayreti olarak görür. Oysa tarih devam eder. Sosyalist iddia ve teorinin ne ölçüde pratiğe uymadığını ortaya koyar. Sınıf mücadelesi tezini ve Marksist metodolojinin değiştirmeyi tek faktöre (maddi- iktisadi) dayandıran görüşünü eleştirir. Sosyal ve ekonomik meseleye iyileştirici bir çözüm getirmemeyi prensip olarak kabul eden, determine sebep-sonuç ilişkilerinin işleyeceğini varsayan ve değişmeyi mutlak bir ihtilal teorisi ile sonuçlandıran, istismarı yok edici ve iyileştirici müdahaleyi kabul etmeyen anlayışa karşı sosyal siyasetçi, reformcu ve kooperatifçi bir tavır koyar. Marx’ın bütün zaman ve mekanlara dönük genellemelerini bir çeşit “historizm” veya “previzyon “ olarak değerlendirir. Marx’ın alt yapı-üst yapı ve alt yapının mutlaka üst yapıyı şekillendireceği şeklindeki ütopyasını bilimsel olarak tenkit eder. Ancak Marx’ın Batı Avrupa tarihini belirli bir noktaya kadar doğru yorumladığını ve sosyal realiteyi de ortaya koyduğuna da işaret eder. Fındıkoğlu’nun Marx ve Marx’dan

ilham alan çevre ve düşünürlerin ne ölçüde yanıldıklarına dair yönelttiği tenkitler, 1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılması, üst yapı olarak benimsenen milli, manevi ve ahlaki değerlerin Doğu Blokunda ve bizzat Rusya'da ön plana çıkmasıyla daha da haklılık kazanmaktadır.

Dönem dönem Türk Yurdu Dergisi'nin yazarları arasında yer alan, 36 yıl çıkardığı bilhassa yakın tarihe ışık tutan İş ve Düşünce isimli dergiyi adeta tek başına yazıları ile dolduran, çok yönlü olan, asistanı olmakla gurur duyduğum, Erzurum'un Tortum Kazasının Çamlıyamaç Köyü'nden çıkan, eserleriyle, şahsiyetiyle Türk Dünyasına ve Türklüğe mal olan bu büyük insanı saygı ve rahmetle anıyorum. Allah rahmet eylesin.

Fındıkoğlu Hocamız, 10.000 civarındaki kitabını Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne bağışlamıştı. Adının verildiği kütüphane ile de ismi yaşatılmaktadır. 12 Şubat 2000 tarihinde Erzurum'da Z.F.Fındıkoğlu anma toplantısına katıldığımda girişte resminin de yer aldığı kütüphaneyi bir kere daha ziyaret etmiştim. Benim başkanlığımdaki toplantının açılış konuşmasını yapmıştım. Toplantıya hocamız Prof. Dr.Orhan Türkoğlu, Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Nevin Güngör Ergan, Atatürk Üniversitesi fen-Edebiyat Fakültesi'nden Yrd.Doç.Dr. Dilaver Düzgün katılmışlardı. Yapılan bu toplantıda Z.F.Fındıkoğlu bir çok yönüyle ele alınmıştı.

Geçen 43 yıllık mesleki hayatımızda birçok düşündürücü ve üzücü örneklerle de karşılaştık. Üzüntümüz daha çok

ülkemiz içindi. Öyle durumlarla karşılaştık ki "bu hocalar bu öğrenciler de mi İstanbul Üniversiteli?" demek zorunda kaldığımızı hatırlarım. Ülke sorunları karşısında duyarsız ve tarafsız birer yabancı gibi Türkiye'ye bakan, hep ülkelerini suçlayan bazı örnekler insanı zaman zaman ümitsizliğe sürüklemiştir. En çok üzüldüğüm nokta; mesleğinin gereklerini yerine getirmeyi ve hakkını vermeyi unvan aldıktan sonra unutan, unvanını dışarda pazarlayan, eğitim ve öğretimden kendini soyutlayan, her kalıba girebilecek kadar esnek, farklı yerlerde farklı konuşabilen bazı unvanlı meslektaşlarımıza şahit olmaktı. Büyük ümitlerle, bir dönem 1960'lı yıllarda moda ya uygun olarak asistan giren, ancak daha sonra fikir ve ideallerinde çeşitli sebeplerle tanınmaz hale gelen, varlıkları ve yoklukları fark edilmeyen insanlar gerçekten ülkemiz için büyük bir kayıptır. Daha da önemlisi bunların yerine başkaları bu mesleğe girmiş olsa idi; belki de daha başarılı olabilir ve görevlerini hakkıyla yerine getirebilirlerdi. Mesleği atlama taşı yapanlar, bazıları içinde engel teşkil etmişlerdir.

Rahmetli bayrak şairimiz Arif Nihat Asya'nın "Adamlar" isimli şiirinden aşağıdaki iki kıta bugün için çok anlam ifade ediyor.(1)

Adamlar bilirim: sönük
Adamlar bilirim: çürük
Adamlar bilirim: rozetleri,
Yüreklere büyük.

Adamlar bilirim: anlamamış
Anlamayacak ne olduğunu
Adamlar bilirim: dolduramamış
Dolduramayacak koltuğunu.

Eğer bu satırları yazıp sizlerle buluşabiliyorsam bunun en önemli sebebi, bizlere yazma alışkanlığı kazandıran ve ülke sorunlarıyla ilgi kurduran, Türk'ün değerlerine bağlı Ord.Prof.Dr.Z.F.Fındıkoğlu'nun asistanı olabilmek şerefine erebilmemdir. Hocaların hocası bu mütevazı, hatta unvanlarımı bile kullanmaktan kaçınan, babacan, halk adamı, sahasına yakın, uzak bir çok konuda attığı imza sayısı 3000'i geçen dev ilim adamından kabiliyetimiz ölçüsünde kapabildiğimiz kadar bir şeyler öğrenmeye çalıştık. Benliğimizde var olan vatan sevgisini, milli olabilmeyi, konulara milli bakabilmeyi ve bunu sistemleştirmeyi, peşin hükümlerden uzaklaşmayı ve araştırma zevkini kendisinden öğrendik. O'na göre ilim adamı, ilim ahlakına ve milli endişeye sahip olmalıydı. Sadece bilgi depolamanın bir yük olacağına inanırdı. Üniversite duvarlarının aşılması gerektiğinden bahsedirdi. Herkesi araştırmaya sevk ederdi. Araştırma merkezleri kurar, halka ve sosyal gerçeğe kendi ifadesiyle – sosyal realiteye eğilmeyi gerekli görürdü.

Kurulmuş olan araştırma merkezlerinden Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi benim asistanlık dönemimin ilk yıllarına rastlayanlardandı. Bu merkez 21 saha çalışması süreli yayın yapmış ve bunlar ayrıca İ.Ü.İktisat Fakültesi'nin yayınladığı Sosyoloji Konferansları kitaplarında yayınlanmıştır. Bazıları çeşitli kuruluşlardan ödül de kazanmışlardır. Bunlardan birisi de Prof.Dr.Amiran Kurtkan'ın "Adapazarı'nın Sanayileşmesi" kitabıdır.

➤ Düşünceden İş'e...

İş ve Düşünce Dergisi yakın tarihin resmigeçididir. Aslında rahmetli Fındıkoğlu Hoca'da hocası Ziya Gökalp'ten öğrendikleri arasında; halktaki cevherin, kaynağın, aydınlar tarafından işlenerek zenginleştirilmesi gerektiği düşüncesi vardı. Fındıkoğlu'na kadar gelen gelenekte "İş ve Düşünce" birbirlerini tamamlamaktadır. İşe yani tatbikata, eyleme dönüşmeyen düşünce eksiktir. Onun için daha önce dediğim gibi devamlı konuları soyut ve somut ilişkisini kurarak ele almamız gerektiğini öğütlerdi. Bilim hayatındaki çalışmaların bir amacı, pratik bir değeri olmalıydı. Bunlar sadece akademik bir tatmin aracı olamazlardı. Etrafına ışık saçmayan, sosyal ilişkileri zayıf, halka ve topluma kapalı olarak yaşayan, tepeden bakan benlik duygusunu aşarak diğergam olmayan bir aydın veya ilim adamı gerçek bir aydın ve ilim adamı sayılamazdı. Hele

sosyolog halk adamı olmalıydı. Üniversiteler projeler geliştirebilmeli ve sorunları tespit ederek çözümler getirebilmeli idiler.

Bütün bunları kendisinden öğrenme ve mümkün olduğu kadar uygulamaya çalışmak gayreti içerisinde olduk. Yazma alışkanlığımı gerek bana, gerek Prof.Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven'e, gerek Prof. Dr.Mehmet Eröz'e kazandıran kendisidir. O'nun asistanı olmasaydım bırakın kitabı; makalesi bile yeterli olmayan ünvanlılardan biriside ben olurum. İlim adamının siyasette ve idari görevlerde yıpranabileceğini hatta harcayabileceğini bize öğreten de kendisidir. Rahmetli Ord. Prof.Dr. Z.F.Fındıkoğlu'nu ve Allah'ın rahmetine kavuşmuş diğer hocalarımızı, meslektaşlarımızı bu vesileyle rahmet ve saygıyla anıyorum. Ne iyi ki varmışlar...

Ord.Prof.Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu İstanbul Üniversitesi'nde diğer rahmetli sosyo-

loglarımızla birlikte 3 Kasım 2022 tarihinde seçkin ve kalabalık bir dinleyici önünde rahmet ve saygı ile anılmıştır. Fındıkoğlu Hocamızı, kendisiyle ilgili güzel ve anlamlı bir eser veren Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü emekli öğretim üyelerinden Prof.Dr. Nevin Güngör ele aldılar. Biz de ufak katkılarda bulunmaya çalıştık. Bu vesileyle anma toplantılarını düzenleyen Rektörümüz Sayın Prof.Dr. Mahmut Ak'a, İktisat Fakültesi Dekanı Sayın Prof.Dr. Sayım Yorgun'a ve Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Veysel Bozkurt'a sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Erzurum bu büyük değer ve örnek ilim adamı ile daima iftihar etmiştir. Genç nesillere bu zirve ismin tanıtılması çok isabetli olabilir.

Not: Bu yazı Prof.Dr. Mustafa E. Erkal'ın "Anılar ve Değerlendirmeler, Fakültede 45 Yıl" isimli kitabından alınmıştır (Derin Yayınları, İstanbul 2014).

PROF. DR. ZİYAEDDİN FAHRİ FİNDIKOĞLU'NUN ERZURUM YAZILARI

Alparslan KOTAN

Tanzimat döneminin en önemli devlet adamlarından biri olan büyük şair Ziya Paşa ölümsüz Terkib-i Bend'inde insanoglunun vefasızlığına şu sözlerle dikkat çeker:

*“Her kim ki arar bûy-ı vefâ
tab’-ı beşerde,*

*Benzer ona kim devlet umar
zill-ı hümâdan”*

Erzurum'un ve Türk ilim tarihinin ölümsüz isimleri arasına adını altın harflerle yazdırmış olan Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu da hayatının son dönemlerinde hemşerisi Ziya Paşa'nın dikkat çektiği bu vefasızlık illetini bizzat yaşar. Öğrencisi Prof. Dr. Orhan Türkdoğan vefatından birkaç

ay önce Dr. Özcan Bolcan ile yaptıkları ziyaret sırasında Fındıkoğlu'nun kendilerine çok yalnız olduğunu ve unutulduğunu hüznü ve keder dolu bakışlar altında söylediğini aktarır.² O Fındıkoğlu ki, yine bir diğer öğrencisi Prof. Dr. Mustafa E. Erkal'ın ifadesiyle; Ziya Gökalp ve Mehmet İzzet döneminden sonra, sosyal ilim hayatımızda Hilmi Ziya Ülken'le beraber görülen büyük bir zirvedir.³

Şüphesiz ki bir toplumun geleceğini sağlamlaştıran en önemli toplumsal duygulardan/hareketlerden birisi vefadır. Toplumun, kendi içinden çıkan ve toplumun geleceği için mücadele veren

kiymetlerine vereceği değer, göstereceği vefa aynı zamanda o toplumun sosyal açıdan gelişmişlik düzeyinin de bir göstergesidir.

Erzurum'un yetiştirdiği müstesna isimlerden Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nu anmak, hatırlamak ve hatırlatmak adına yapılan bu girişimi Erzurum özelinde önemli bir vefa örneği olarak addediyor ve emeği geçenleri tebrik ediyorum.

Prof. Dr. Nevin Güngör Ergen'in yıllar süren çok titiz bir çalışma sonucunda 2021 yılında yayımladığı, *“Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Bibliyografyası”* isimli eserine göre Fındıkoğlu'nun hayatı boyunca

¹ Her kim insan yaratılışında vefa kokusu ararsa, o kişi hüma kuşunun gölgesinden devlet (talih, baht) bekleyenlere benzer.

² Orhan TÜRKDOĞAN; “Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Bir Sosyoloğun Profili”; Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:35; Nisan 1985, İstanbul, 1985, s.39.

³ Mustafa E. ERKAL; “Türk Sosyal İlim Hayatında Bir Zirve: Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri”; Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:35; Nisan 1985, İstanbul, 1985, s.82.

muhtelif yerlerde yayımlanan yazılarının sayısı 3595'tir.⁴

Bu yazıların tespit edebildiğimiz kadarıyla 250 kadarı Erzurum'la ilgilidir. Fındıkoğlu'nun Erzurum'la ilgili yazılarını toplamaya ilk olarak Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven'in 1960 yılında yayımladığı "Fındıkoğlu Bibliyografyası" isimli çalışmasını incelerken karar vermiştim. Yüksek Lisans eğitimim sırasında yaptığım süreli yayın taramalarında Erzurum'la ilgili bulduğum her türlü yazıyı fiziki olarak arşivlemiştim. (İnternet üzerinden birçok süreli yayın içeriğine kolaylıkla ulaşılabilirdiği günümüzde o günlerin zor ve azim gerektiren şartlarını tebesümle yad ediyorum.) Bu vesile ile Fındıkoğlu'nun Erzurum'la ilgili bazı yazıları zaten arşivimde bulunuyordu. Ayrıca Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven'in bibliyografyasına ek olarak Prof. Dr. Mustafa E. Erkal'ın 1975 yılında yayımladığı "Fındıkoğlu'nun Bibliyografyasına Ek" isimli makalesini ve Prof. Dr. Dilaver Düzgün'ün 1990 tarihli "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı İle İlgili Çalışmaları" isimli yüksek lisans tezini de detaylıca incelemiştim. Bu çalışmalara göre bulunması, okunması ve arşivlenmesi gereken çok sayıda Erzurum temalı yazı vardı.

Bu çalışmaları kaynak olarak başladığım arşiv, gazete ve dergi taramaları ilerledikçe Fındıkoğlu'nun birçok yazısının Bibliyografyalarda yer almadığını gördüm. Çok çeşitli müstear isimlerle çok çeşitli dergi ve gazetelerde binlerce

yazı kaleme almış bir yazarın yazılarını kayıt altına almanın zorluğu tabii ki izaha muhtaç değildir. Prof. Dr. Dilaver Düzgün yukarıda zikrettiğim Yüksek Lisans tezinde Fındıkoğlu'nun 46 farklı müstear isimle yazı kaleme aldığını tespit etmiştir.⁵

Bibliyografyalarda yer almayan Erzurum temalı bazı yazıların karşıma çıkması ve bunun sonucunda elime aldığım her gazete ve dergi cildini "Acaba!" nazarıyla incelemem neticesinde "Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Erzurum Yazıları"nı aramak ve bulmak benim için adeta samanklıkta iğne aramak kabilinden tahammül edilmesi çok zor ve yorucu bir sürece evrildi: Ya burada da bir yazısı varsa!..

İnşaat mühendisi olmam sebebiyle sürdürdüğüm inşaat işlerimden kalan vakitlerimde soluğu ya Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde ya İsam Kütüphanesi'nde ya da Garanti Bankası Kütüphanesi'nde alıyordum. Tarama çalışmaları belirli aralıklarla dört yıl kadar sürdü. Meslek, Anadolu Mecmuası, İş ve Düşünce, Varlık, Ülkü, Hayat, Halk Bilgisi Mecmuası, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, Başak, Bilgi Mecmuası, Hareket, Türk Yurdu, Tarih Yolunda Erzurum, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Yıllık, Karınca, Bütün ve daha nice dergiler; Cumhuriyet, Tasvir-i Efkâr, Doğu, Hürsöz, Millet'in Sesi ve daha nice gazeteler cilt cilt bir zaman tünelinden geçer gibi Fındıkoğlu için tarandı. Bulunan her yeni yazı "Acaba!" dürtüsünün etkisini daha da artırdı.

Tarama faaliyetleri devam ederken bir yandan da ev/ofis çalışması olarak Fındıkoğlu'nun 1928 yılından önce Meslek, Hayat, Anadolu Mecmuası gibi dergilerde ve gazetelerde kaleme aldığı Erzurum'la ilgili yazılarını Osmanlı Türkçesi'nden Cumhuriyet Türkçesi'ne aktarma çalışmalarına devam ettim. Tabii bu da başlı başına zorluklar içeren bir çalışma süreci olarak karşımdaydı. Yaklaşık 30'a yakın yazıyı eski yazıdan yeni yazıya aktardım. Şüphesiz 1928 yılı ve öncesine ait yazıların hazırlanması bu süreçteki en zorlu aşamalardan biriydi.

Çalışmalar devam ederken merhum Fındıkoğlu'nun oğlu sayın Emin Fındıkoğlu'nun vesilesi ile doktora çalışmasının Fındıkoğlu üzerine yapan değerli bilim insanı Prof. Dr. Nevin Güngör Ergan hanımefendi ile tanıştım. Yaptığım çalışmayı anlattığımda kıymetli Nevin Hoca'nın ilk tepkisi "Alparslan Bey, siz ne kadar zor bir işe kalkıştığınızın farkında mısınız?" şeklinde olmuştu. "Ne yazık ki bunu çok acı şekilde tecrübe ettim hocam." Şeklinde cevaplamıştım kendisini... Sonraki dönemlerde Fındıkoğlu üzerine yaptığımız istişarelerde oluşan ortak kanaatimiz olarak, bu bir görevdi ve bu görev bize verilmişti.

Bu süreçte "Bu işe nereden buluştum? Nasıl buluştum?" diyerek kendi kendimi sorguladığım, vazgeçmek dürtüsünün beni çokça zorladığı anlar da yaşadım. Fakat bütün bu anlarda bunun bana verilmiş bir görev olduğu düşüncesiyle motivasyonumu kontrol altın-

4 Nevin Güngör ERGAN; Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Bibliyografyası Hayat Hikayesi - Türk Düşünce Tarihindeki Yeri; Doğu Kitabevi, İstanbul, 2021, s. 232.

5 Dilaver DÜZGÜN; Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı İle İlgili Çalışmaları; Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum; 1990, s. 48-49.

da tutmaya çalıştım. Hatta belki diyebiliriz ki şu an kaleme almaya çalıştığım bu yazı bile “Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Erzurum Yazıları” projesinin tamamlanması için bir motivasyon vesilesi olabilir. Ayrıca 26 Ocak 2022 tarihinde kaybettiğimiz Prof. Dr. Ali Kurt'un ve sayın Naci Elmalı'nın motive edici teşviklerini ve desteklerini zikretmeden geçemem.

Dört yılın sonunda Erzurum temalı 250'ye yakın yazıya ulaştım. Araştırma sürecinde edindiğim tecrübeye istinat ederek diyebilirim ki, Fındıkoğlu'nun Erzurum temalı yazılarının sayısı bu kadardır şeklinde kesin bir ifade kullanamam. Göremediğim, ulaşamadığım veya fark edemediğim yazıların da olma ihtimalini asla yok göremem. Hiç ummadığımız bir kaynakta, hiç ummadığımız bir müstear isimle bir Fındıkoğlu yazısı ansızın karşınıza çıkabilir. Bu düşüncelerden hareketle arama ve tarama çalışmalarını sonlandırarak yazıların dijital ortama aktarılması ve tashih edilmesi aşamasına geçtim.

Halihazırda Osmanlı Türkçesi'nden Cumhuriyet Türkçesi'ne aktardığım 30 yazıyla birlikte 190'a yakın yazının dijital ortama aktarımı ve düzenleme çalışmaları tamamlanmış durumda bulunmaktadır. Kalan yazıların da tamamlanması ile Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun

muhtelif mecralarda kaleme aldığı Erzurum temalı yazıları bir külliyat haline gelmiş olacaktır.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı hatırasına yayımlamayı hedeflediğimiz “Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Erzurum Yazıları” bir külliyat halinde hem Erzurum tarihine, folklorüne ve kültürüne çok önemli bir katkı sunacak, hem de yakın dostu Prof. Dr. Orhan Tuna'nın ifadesi ile “Erzurum'a ve Erzurumlulara yardımları ve hizmetleri sayılamayacak kadar çok ve büyük”⁶ olan Fındıkoğlu için Erzurum şehri adına bir vefa vesilesi olacaktır.

...

“Bir akşam eve dönüşte kapıma iliştilmiş bir kâğıt bulmuştum. Alt tarafında ayak üstü yazıldığı belli iki dost kelime: “Selamlar, Ziya!”

Üst tarafında ise bir manzumenin şu son mısraları:

*"Adem odur ki adını alemde andıra,
Alemde ad kalur ve adem gelür gider!"*

Evet, dürüstlük, vefa!

Bütün kişiliğini bu iki kelime de toplamak mümkündür! "

Prof. Dr. Sabri F. Ülgener böyle yazmıştı Fındıkoğlu'nun ardından...

Büyük Dadaş'ın ruhu şad olsun!

KAYNAKLAR

Dilaver DÜZGÜN; *Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı İle İlgili Çalışmaları*; Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum; 1990, s. 48-49.

Mustafa E. ERKAL; “Türk Sosyal İlim Hayatında Bir Zirve: Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri”; *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı:35; Nisan 1985, İstanbul, 1985, s.82.

Nevin Güngör ERGAN; *Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Bibliyografyası Hayat Hikayesi – Türk Düşünce Tarihindeki Yeri*; Doğu Kitabevi, İstanbul, 2021, s. 232.

Orhan TUNA; *Aziz Dostum ve Meslekdaşım Fındıkoğlu*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin Fındıkoğlu Armağan'ından Ayrışım, İstanbul, 1977, s. 36.

Orhan TÜRKDOĞAN; “Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Bir Sosyologun Profili”; *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı:35; Nisan 1985, İstanbul, 1985, s.39.

6 Orhan TUNA; *Aziz Dostum ve Meslekdaşım Fındıkoğlu*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin Fındıkoğlu Armağan'ından Ayrışım, İstanbul, 1977, s. 36.

SÖYLEŞİ

NEVİN GÜNGÖR ERGAN

Fındıkoğlu Türk sosyolojisinde bir ekol kurmuştur. O, hayatı boyunca yerli ve milli bir düşünce geleneği kurmak hedefine yönelik olarak çalışmış, bu yolla Türk toplumunun sosyo-kültürel bütünleşmesi, milletleşmesi, demokratikleşerek kalkınması ve gelişmesi temel amacına yönelik olarak, geceli gündüzlü çalışmalarıyla, sosyal bilimlerin çeşitli dallarında, hemen her konuda 3000'in üzerinde eser ortaya koymuştur.

1. Söyleşimize başlarken öncelikle teşekkür ederiz size. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun hayatı ve yetiştiği muhit hakkında neler söylersiniz?

NGE: Ziyaeddin Fahri [Fındıkoğlu] 1901'de Erzurum'un Tortum ilçesinin Çamlıyamaç köyünde doğmuş. Babası Halil Fahri 1860'da Tortum'da doğmuş, çeşitli illerde kadılık yapmış. Annesi Zehra Hanım 1865'te Tortum'da doğmuş, dindar bir insan olarak yaşamış, İkinci Dünya Savaşı sırasında Arnavutluk ve Mısır üzerinden gittiği Hicaz'da vefat etmiş. Babasının memuriyeti ve o yıllarda Doğu Anadolu'nun savaş ve göç olaylarını yaşaması nedeniyle çocukluğu sürekli yer değiştirmelerle geçmiş.

Fındıkoğlu ilköğrenimini Erzincan ve Hakkâri'de yapmış, Malatya İdadisi'nden sonra Kayseri Sultanisi'nde başladığı orta öğrenimine İstanbul Gelembeyi Sultanisi'nde de-

vam etmiş. 1922'de İstanbul'da Posta-Telgraf Mektebi'nden, 1924'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olmuş. 1924-1929 yılları arasında çeşitli illerde lise öğretmenliği yapmış. 1930'da tahsil için Avrupa'ya-Strasbourg'a gönderilmiş. 1933'te ikinci felsefe lisansını tamamlamış, bu arada Türkiye'ye gelerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İktisadiyat ve Ahlak doçentliği görevine başlamış. Bu göreve kısa bir süre devam ettikten sonra tekrar Strasbourg'a dönerek Ziya Gökalp ve Türk Aile Hukuku üzerine hazırlamakta olduğu sosyoloji doktora tezini 1935'te tamamlamış. 1936'da Doktor ünvanı ile İstanbul Üniversitesi'ndeki doçentlik görevine dönmüş. 1937'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji, Sosyal Siyaset ve Komün Bilgisi Doçentliğine atanmış. Bu görevini sürdürürken bir yandan da Gerhard Kessler'in yanında tercüme işleriyle uğraşıyor. 1942 yılında Profesörlüğe, 1958'de Ordinaryüslüğe

yükseltilmiş. 1947-1949 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dekanlığı yapmış, ayrıca İstanbul Üniversitesi İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü Müdürlüğü ve Gazetecilik Enstitüsü Müdürlüğünde bulunmuş. 1973'te emekliye ayrılıncaya kadar İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde öğretim üyeliği ve kürsü başkanlığını sürdürmüştür.

1936'da İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümü mezunu Efses Mansuroğlu ile evlenen Fındıkoğlu'nun iki oğlu bir kızı bulunuyor. 1940 doğumlu Emin Fındıkoğlu caz müziği sanatçısı, 1942 doğumlu Pınar Fındıkoğlu tıp doktoru, 1949 doğumlu Ali Halil Fındıkoğlu tekstil mühendisi.

Fındıkoğlu aşırı yorgunluk nedeniyle 16 Aralık 1971 günü kalp krizi geçirmiş. 1974'te 15 Kasım 16 Kasım bağlayan gece İstanbul'da vefat etmiş. Fransızca, İngilizce, Almanca ve kısmen Arapça bilmekteydi. Bibliyografyasında 3595 adet eseri tespit edilmiş. 10774

ciltlik kütüphanesini Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne bağışlamıştır.

➤ **2.Fındıkoğlu isminin anıldığı her yerde Ziya Gökalp'ten de bahsedilir. Fındıkoğlu ve Gökalp bağlantısı hakkındaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?**

NGE: Ziya Gökalp bizim ilk sosyoloğumuz. Aynı zamanda kurucu sosyoloğumuz. 1914'te Darülfünun'da dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsünü kuruyor. Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletinin kuruluşunun da fikri zeminini hazırlıyor. Önce o da Prens Sabahaddin gibi Osmanlı'yı kurtarmaya çalışıyor. Ancak dünyadaki gelişmelere bakıyor, Fransız İhtilali'nden sonra milliyetçilik duygularının

imparatorlukları sarstığını görüyor. İçinde birçok milleti barındıran Osmanlı İmparatorluğu da bu sarsıntıdan payını alıyor. Yunanistan, Arnavutluk, Balkanlar, Arap milletleri, ... teker teker ulus devletlerini kurarak Osmanlı'dan ayrılıyor.

Gökalp imparatorlukların kalıcı toplum tipi olmadıklarını görüyor. İmparatorluğun içinde kalan Türklere bir ulus devlet kurmanın fikrî zeminini hazırlıyor. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtarılacağı ile ilgili birçok fikir akımı ortaya atılıyor; batıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Osmanlıcılık, sosyalizm gibi... Gökalp, Türkçü akımın içinde. Gökalp kendi imkânlarıyla Fransızca'yı öğreniyor, Fransız sosyologlarını, özellikle Emile Durkheim'in dayanışmacı sis-

temini esas alıyor. Sosyolojinin konusunu ve metodunu onun sisteminden alıyor, ancak Türkiye'deki zamanın üç güçlü fikir akımını sentezleyerek, Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak formülünü Türk sosyo-kültürel yapısını bütünleştirme formülü olarak tasarlıyor.

Gökalp kuruluş dönemi sosyoloğu, onun sosyolojik çalışmalarında iki amacı var: Türkiye'de yerli ve millî bir düşünce geleneği kurmak, milletleşmeyi sağlamak. Atatürk inkılaplarının temelinde Gökalp'in Türkçülüğün Esasları'ndaki fikirleri var. Fındıkoğlu ikinci nesil Türk sosyoloğu. Onun yazı hayatına başladığı dönemde ulus devlet kurulmuş, inkılaplar gerçekleştirilmiş; ancak milletleşmenin sağlanması, inkılapların halka benimsetilmesi, çok sayıdaki yaygın probleme çözüm üretilmesi, ... gerekiyor.

Fındıkoğlu metot konusunda Gökalp'in sosyolojik determinizminden ayrılıyor, hocası Mehmet İzzet gibi, sosyal olay ve olguların açıklanmasında toplumun yanında ferdi iradenin rolünü de belirtmiş oluyor. Gökalp'in Türkçülük üzerine görüşlerinden etkileniyor. Kendi deyimleriyle "inkılap Türkiye'si"nde/ "Cumhuriyet Türkiye'si"nde yerli ve millî nitelikte, ilmî ve felsefi bir düşünce geleneği kurmak, Türkiye'nin çözüm bekleyen çok sayıda problemi için fikir üretmek, milletleşmeyi sağlamak hedeflerine Gökalp'in bıraktığı yerden, onun fikirlerini zamanın, mekânın ve şartların gerektirdiği şekilde daha da geliştirip genişleterek geleneği devam ettirmeye çalışıyor.

Fındıkoğlu 1936'da verdiği bir konferansta Gökalp'ı bir çığır açıcı olarak nitelendiriyor. "Yirminci asrın başlarında içtimâî bünyemizde sessizce kopan felsefî ihtilal, dinî otoriteye dayanan fikirciliği yıktı. Gökalp'ın elindeki mukaddes ateş [millî mefkûreyi kastediyor] hepimize fikir tarihimizin yeni bir fasla girdiğini ihtar etti. Bu ateş bir bakıma Descartes'in Fransız, Kant'ın Alman felsefelerinde yaktığı ateşten farksızdır."⁷ diyor.

Fındıkoğlu'na göre Gökalp düşünce tarihimizde bir dönüm noktasıdır; toplumsal meselelerde skolastisizm onunla son bulmuştur, genellikle bilim zihniyeti onunla başlar görünmektedir.

"Asıl Avrupa'yı gören, Avrupa'yı gözleriyle görmeyen fakat basiretiyle okuyan Diyarbakirli Ziya'dır. Gökalp'taki bu Avrupa'lı tarafı, ilme iman ve usule bağlılık tarafını nasıl izah etmeli?. Türkiyatçı Avrupalılar bu nokta karşısında hayrandırlar. İçlerinden çoğu bu hayranlık hissile Ziya için:

--Acaba Türkiyeli mi? Türk mü?

Sorgusunu sormaktan çekinmezler.

.... Avrupalının, bu biricik garp kafalı Türk mütefekkeri karşısındaki hayranlığına yarınki nesillerimiz daha yakından iştirak edeceklerdir".⁸

Fındıkoğlu ilmen ve usulen bu kadar takdir ettiği Gökalp'ın eksik yanlarını da gö-

rüyor ve eleştiriyor. "Gökalp içtimaiyatçılığını bir an'ane halinde yaşatmak, onu olduğu gibi metodolojik hatalarıyla ve aşırılıklarıyla değil, tersine genişleterek ve ondan büsbütün başka felsefe ve sosyoloji telakkilerine giden yolları bularak ilerletmek demektir. Bir fikir an'anesi böyle kurulur ve yaşar."⁹ ... "Tıpkı olimpiyatlardaki ateşi memleketten memlekete götüren beden sporcusu gibi, Gökalp'ın elinde 'ilim aşkı' ve 'memleket sevgisi' ile halledilmiş olan mukaddes ateşi kuvvümlandırıp Türk nesilleri arasında canlı bulunduracak bir mütefekkerler nesline, bir fikir sporcuları kafilesine ihtiyacımız var."¹⁰

Fındıkoğlu'nun bu dileği bugün gerçekleşmiş durumda. Bugün İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünü kendi isimlendirmeleri ile Yerli Sosyoloji Ekolü olarak, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji Ekolünü de Milli İnşacı Sosyoloji Ekolü olarak adlandırabiliriz. Her iki ekol de Gökalp'ın fikirlerinden kök almıştır. Yine Türk toplum yapısını Merkez-Çevre Modeli ile açıklayan sosyologlardan **Orhan Türkdöğün** bu modeli Gökalp'ın "Halka Doğru" görüşüne dayandırır. Ayrıca fikirlerine katılan ya da katılmayan çok sayıda Türk sosyoloğu belli konulardaki fikirlerini açıklarken Ziya Gökalp'ın görüşlerine atıfta bulunmaktadırlar.

➤ **3.Fındıkoğlu Türkiye'de sosyoloji tarihini dönemeleştiriyor. "Popüler sosyoloji Devri" diye isimlendirdiği dönemde sosyologlar yok daha. Sosyoloji atasözleri, mitler, efsaneler ile folklorik olarak var. Sosyolojik düşüncenin ilk safhası ilk sosyoloğun ortaya çıkmasıyla başlatılıyor. Fındıkoğlu'na göre ilk Türk sosyolog Farabi. Bu hususlarda neler söylersiniz?**

NGE: Fındıkoğlu Türkiye Liselerinin Sosyoloji öğretmenlerinden bir grup ile 1958'de seminer çalışması olarak yaptığı "Sosyoloji Sohbetleri"nde¹¹ bu konuyu şöyle açıklar: Şu veya bu ülke söz konusu olmaksızın sosyoloji tarihi henüz şahsiyetlerin ortaya çıkmadığı ilk devrelerde başlar. Folklorculara göre bu "folklorik safha"dır. Fransız sosyologlarından Bogue'ye göre bu devre "popüler sosyoloji devresi"dir, Alman sosyoloğu Tönnies'e göre "cemaat hayatındaki sosyoloji"dir, Durkheim sosyolojisine göre "mekanik dayanışmalı toplumlar devresi sosyolojisi"dir. Ortada ne belli bir sosyolog, ne de bir sosyoloji sistemi vardır. Her toplulukta bütün toplumsal meseleler için birtakım kurallar, emirler vardır; bunlar yazılı değildir, ancak mevcuttur ve bunlara uyulur. O halde Türkiye'de sosyoloji tarihi denilince öncelikle bir popüler sosyoloji devri düşünmek gerekir.

7 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Bir Çığır Açıcı Olarak Ziya Gökalp", Ziya Gökalp için Yazdıklarım ve Söylediklerim, İstanbul: Türkiye Muallimler Birliği Yayını, 1955, s. 27.

8 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Bir Çığır Açıcı Olarak Ziya Gökalp", s. 23.

9 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Bir Çığır Açıcı Olarak Ziya Gökalp", s. 25.

10 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Bir Çığır Açıcı Olarak Ziya Gökalp", s. 27.

11 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Bizde Sosyoloji ve Birkaç Meselemiz", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, S. 13-14, 1959.

Fındıkoğlu'na göre Türk sosyoloji tarihinde fert ve şahsiyet olarak ilk ortaya çıkan isimler **Farabi, Kaşgarlı Mahmut** ve **Yusuf Has Hacip**'tir. Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacip daha çok edebiyat ve dil alanında tanınmışlardır ama Farabi dünya sosyoloji tarihine de mal olmuş bir isimdir. Farabi'nin pek çok eseri arasında özellikle *El Medine-t-ül Fazıla (Faziletli Şehir)* adlı eseri bir sosyoloji vesikasıdır. Yusuf Has Hacip'in *Kutadgu Bilig* ve Kaşgarlı Mahmut'un *Divan-ü Lügat-üt Türk* isimli eserleri de sosyolojik analizlere konu edilmelidir.

Fındıkoğlu'na göre XVI. yüzyıla başlayan gelişmede toplumsal meseleler "*Siyasetnamecilik*" ile "*Tarihçilik*" veya "*Vakanüvisçilik*" olmak üzere iki akım çerçevesinde tartışılıyor: Siyasetnamecilik akımı Aristo'ya atfedilen ve Müslüman Doğu âleminde meşhur olan Siyasetname tarzında yazılmış, genellikle devrin padişahlarına ithaf edilen nasihat ve öğüt broşürlerinin/eserlerinin doğmasına yol açmıştır. Sonradan **Koçi Bey** ile başlayan "*Layihacılık*" da bu kadro içinde düşünülebilir.

Tarihçilik veya Vakanüvisçilik Osmanlı tarihçileriyle ortaya çıkar. Bu tarihçiler içinde Kâtip Çelebi, **Nâima** gibi önemli isimler devirlerinin toplumsal meselelerini incelemiş olan Türk Sosyoloji tarihinin önemli isimleri olarak gösterilebilir. XVI. yüzyıldan sonraki bir kısım tarihçilerimiz o günkü Batı dünyasında sosyolojinin **Auguste Comte**'dan önce ilk kurucusu olarak kabul edilen İbni Haldun'a bağlıdır.

Fındıkoğlu'na göre Avrupa ile temasımızın ilk safhası olan XIX. Yüzyılın ilk yarısında ekonomik ve siyasi nitelikli sosyal doktrinlerle ilgileniyoruz. Mesela 1838'de açılan Mekteb-i Tıbbiye-i Aliye'de bir İtalyan ve onun Türkçe tercümanı Saint Simon sosyolojisinden bahsediyor. Daha sonraları **Jean B. Say**'ın fikirleri bir tasarı halinde Sultan Abdülmecid'e sunuluyor. Siyasî alanda Montesquieu ve Rousseau ilgi uyandırıyor.

Avrupa ile temasımızın ürünü olan sosyolojik düşüncenin XIX. Yüzyılın sonuna doğru olan ikinci yarısında teorik amaçlara doğru kayıyoruz. O zamanın Türkiye'sinde Avrupa demek Fransa demek olduğuna göre, düşünce modellerimizi Fransa'dan almaya devam ediyoruz: **Auguste Comte** Modelini **Ahmet Rıza, Frederic Le Play** Modelini **Prens Sabahaddin** ve **Emile Durkheim** Modelini Ziya Gökalp temsil ediyorlar, bu modellerden faydalanarak Türk toplum yapısı üzerine çalışmalarını sürdürüyorlar.

Fındıkoğlu'nun Türkiye'de sosyoloji üzerine çizdiği bu panorama 1914 yılında İstanbul Darülfünunu'nda Ziya Gökalp tarafından sosyolojinin kurulmasından sonra burada kimlerin ders verdiği, kimlerin Türk sosyolojisine nasıl katkıda bulduklarına ilişkin açıklamalarla devam ediyor. ...

➤ **4. Fındıkoğlu Coğrafyacı doktrin, Biyolojik, Psikolojik sosyoloji doktrinlerini eleştiriyor. İndirgemeciliği kabul etmiyor. Fındıkoğlu'nun**

sosyoloji ve sosyoloji tarihi hakkındaki düşünceleri hakkında neler söylenebilir?

NGE: Fındıkoğlu'na göre sosyolojinin konusu "*toplum*" veya "*toplumsallıklar*", "*sosyal realite*"dir. Sosyal Realite, realiteler serisi içinde ayrı bir varlığa sahiptir; coğrafi, biyolojik, psikolojik realitelere indirgenemez. Sosyolog araştırmalarında kendine özgü bir varlığı olan bu sosyal "şey"i aramalıdır. Bu realite bir bütün olarak ele alındığında, onun sosyal parçası diğer parçaları ile meselâ biyolojik, coğrafi, psikolojik tarafları ile karmaşık ilişkiler içindedir. Bu ilişkilerden her biri sosyolojinin kısa tarihçesi içinde değişik doktrinlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlardan coğrafyacılar sosyal'i tabii'ye indirgeyerek, biyolojik görüştekiler sosyal'i hayatî /organik'e indirgeyerek, psikolojistler sosyal'i ferdi'ye indirgeyerek açıklamaya çalışmışlardır. Sosyolojik görüştekiler ise sosyal'i başlı başına ve kendi kendine var olan ayrı bir realite olarak ele almakta, bir başka açıdan diğerlerinin düştükleri hataya düşmekte, *sosyolojizm* yapmaktadırlar. Oysa sosyal realitenin diğer realitelerle karmaşık ilişkiler içinde bulunması onun ayrı bir realite olarak göz önüne alınmasını engellemez.

Fındıkoğlu sahip olduğu bütüncü yaklaşımı gereği toplumu şöyle açıklar: Toplum kendi yaşayışına icabında tesir eden bir coğrafi vaziyet içindedir. Toplum soy, sop ve cinsiyet sahibi fertlerden oluşmuştur. Toplum duyan, düşünen, hassas ve ihtirash olan ve kendisine, yerine göre tesir eden fertlerden kurulmuş bir yapı-

dır. Bununla beraber toplum; coğrafya, biyoloji, psikoloji konusu olan bir nesne değildir.

Kısaca söylersek, Fındıkoğlu da Gökalp gibi sosyolojinin konusunu “sosyal realite” olarak gösteriyor. Ona ilave olarak toplumsal realitenin toplumsal, ekonomik, biyolojik, psikolojik, tabii ... realitelerle ilişkilerini görüyor ve vurguluyor.

➤ 5. Yukarıdaki soruya bağlantılı olarak Fındıkoğlu'nun “Yeşilova” adını verdiği hayali Türk şehri sormak istiyorum. Nasıl bir yer “Yeşilova”?

NGE: Fındıkoğlu toplumsal realitenin tabii, coğrafi, biyolojik/organik, psikolojik-ferdiye indirgenmeden, fakat bunlardan her biri ile bağlantılı olarak ele alınıp incelenmesi gerektiğini belirttikten sonra, organik, psikolojik, coğrafi

realiteler dışında ve onlardan başka bir sosyal realite fikrini ele alır. Bu fikri Fransız sosyologlarından Bouglé'nın **Mustafa Suphi** tarafından “*İlm-i İctimai Nedir?*” ismiyle Türkçe'ye çevrilen “*Qu'est-ce que la Sociologie?*” adlı eserinden etkilenerek tasarladığı Altınova şehri örneği ile açıklamaya çalışır.¹²

O, Altınova adlı bir Türk şehri hayal eder. Ona göre araştırmacı bu şehirde gezerken Altınovalıların kullandıkları Türkçenin şivesinde, örf ve adetlerinde, edebî ve estetik zevklerinde farklılık gözler. Şehirde ameleler, öğrenciler, memurlar, askerler, emekçiler gibi farklı kesimler vardır....

Araştırmacı bu şehirden ayrıldıktan sonra Altınova hakkında bir araştırma yapmak istiyor. Nasıl hareket edecek? Altınova'ya tekrar döndüğünde Altınovalıların amele hayatı, burjuva hayatı, eğlen-

cesi, şivesi, zevkleri, örf ve adetlerinin ... bu olaylara katılan fertlerin varlıklarından ayrı bir realite teşkil ettiğini görür. Meselâ suçluların değişmesine rağmen bu şehrin hapisanesindeki suçluların sayısı belli bir süre için ortalama olarak aynı kalıyor. Yine boşanma davalarının yıllık ortalama sayısı, belirli süre içinde aynı kalıyor. Bir neslin fertlerinin hazır ve yapılmış buldukları bu şey, ya gelenekler gibi donmuş bir özelliktedir veya edebî zevk ve dinî duygularda olduğu gibi gayet akıcı bir şekilde görülür. Bu şehrin estetik zevki bu zevki duyan fertlerin doğup ölmelerine ve başkalaşmalarına rağmen bir süre aynı kalmaktadır. Ortada değişmeyip nesilden nesle devredilen bir şey vardır. Bu şey ya her çeşit gelenekler gibi donmuş bir görünüş taşır, ya da estetik zevk ve dinî duygularda olduğu gibi oldukça akıcı bir şekilde görülür.

12 [Ziyaeddin Fahri] Fındıkoğlu, İctimaiyat Dersleri-İctimaiyata Giriş, İstanbul: Gençlik Kitabevi Neşriyatı, 1944, s. 121-128.

Durkheim ferdî şuurlardan ayrı ve bunların dışında bulunan bir *'kolektif şuur'*ün varlığını kabul eder. Ferdî şuurların dışında bulunan, kendini ferde zorla kabul ettiren sosyal olaylar kolektif şuur denen bir varlıkta yer alırlar. Fındıkoğlu'na göre de tasarlanan uzun bir zaman içinde aynı kalan Altınova'daki sosyal realitenin bu realite havası içinde yaşayan fertlerden ve ferdî iradelerden bağımsız bir çeşit kolektif şuur olaylarının varlığını kabul etmek gerekir. Askerler değişiyor, ordu durmaktadır; dindarlar değişiyor, din ve cami yaşamaktadır; ameleler değişiyor, amele sınıfı durmaktadır.... Tek tek askerlerin dışında bir ordu realitesi, değişen memurların dışında bir memurluk realitesi, değişen amelelerin dışında bir amelelik realitesi v.s... vardır. Fındıkoğlu'na göre sosyolojinin asıl konusu olan realite budur. Fakat bir kere bu realitenin içine giren sosyolog, sonradan onun düşündüğünden daha fazla derinleştiğini görecektir. Altınova araştırmasını tasarladığı uzun sürenin sonuna getirdiği zaman, şehrin düzeninin, kurumlarının ve adetlerinin dengesini bozan dönüşümlere tanık olacaktır. Zamanla sınıf ve tabakalar düzeni bozulur, boşanma olayları çoğalır, okullaşma düzeyi yükselir.... Fındıkoğlu sosyal realitedeki bu değişimleri *organizmacı-evrimci* bir görüşle açıklamaya çalışır. Ona göre bu değişme, sosyal realiteyi görmeyi bilmeyenler için birden ortaya çıkmış anî bir olaydır. Fakat araştırılırsa az-çok uzun bir zamanın bu değişmeyi için için hazırladığı görülür.

Sosyolojinin konusunu Durkheim ve Gökalp gibi *"sosyal realite"* olarak açıklayan Fındıkoğlu, onlara katkı olarak sosyal realitenin diğer realitelerle ilişkilerini görür ve vurgular.

➤ 6.Fındıkoğlu'nun Türk sosyolojisindeki yeri hakkında kısaca neler söylersiniz?

NGE: Fındıkoğlu Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan hemen sonra yazı hayatına başlamıştır. Ülkede askerî ve siyasî alanda başarı elde edilmiş, İstiklal Savaşı kazanılmıştı. Ulus devlet kurulmuş, Cumhuriyet ilan edilmiş, inkılaplar gerçekleştirilmişti. Fakat Türk toplumunun millet olarak güçlenip gelişmesi için sosyal, kültürel ve ekonomik alanda da ilerleme kaydedilmesi gerekiyordu. Sosyal konularla ilgilenen bir bilim insanı ve düşünür olarak Fındıkoğlu; Anadolu halk kültürünün bilimsel çalışmalarla ortaya konması, sosyal bilimlerin her alanındaki çalışmalarla sosyo-kültürel bütünleşmenin ve millî birliğin sağlanması, Türk milletinin sosyo-kültürel alanda ilerleyerek çağdaş milletler arasında yerini alması konuları üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırır.

Ortaya koyduğu eserler dikkatle incelenirse Fındıkoğlu'nun çalışmalarında iki temel amaca yönelik olduğu görülür:

1. Yerli ve millî nitelikte, ilmi ve felsefî bir düşünce geleneği kurmak,
2. Sosyo-kültürel bütünleşmeyi ve milletleşmeyi sağlamak. Şu bahsedeceğim faaliyetlerinin bu iki temel amaca yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

Öncelikle O, bir öğretim üyesi olarak okuttuğu derslerin kitaplarını yazmıştır: İçtimaiyata Giriş, Hukuk Sosyolojisi, Sosyoloji Doktrin ve Kolları, İçtimaiyat-Metodoloji Nazariyeleri, Kooperasyon Sosyolojisi, Ahlak Tarihi, İktisat Sosyolojisi Bakımından Sosyalizm vb. çok sayıda esere imza atmıştır.

Fındıkoğlu Türkiye'de yerli ve millî bir düşünce geleneği kurulması amacıyla çeşitli tercüme yapımları yapmıştır. Bir taraftan inceleme ve araştırmalarıyla telif eserler ortaya koyarken, bir taraftan da tercüme yoluyla batıdaki birikimi Türkiye'ye aktarmaya çalışmıştır. **Gerhard Kessler**'den İçtimaiyata Başlangıç, Kooperatifçilik; **Levy Bruhl**'den Auguste Comte-Felsefesi ve Sosyolojisi; **Frederic Rauh**'dan Ahlak Tecrübesi kitaplarını, birçok batılı düşünürden de çeşitli makaleler çevirmiştir.

Fındıkoğlu'nun bir başka önemli yönü teşkilatçılığıdır. Ferdî emeklerin bir teşkilata bağlanmadıkça etkili verimli olamayacağını belirtmiş, her alanda teşkilatlanmanın önemini vurgulamış, bizzat kendisi çeşitli dernek, merkez, dergi ve gazetelerin kuruculuğunu yapmış. Bugünkü adı "Türk Folklor Derneği" olan "Türk Halk Bilgisi Derneği", "Türkiye Harsî ve İçtimai Araştırmalar Derneği", "İstanbul Muallimler Cemiyeti", "Türkiye Muallimler Birliği", "Tortum Kalkınma Derneği", "Sakarya Sosyal Araştırmalar Merkezi", "Bejnemilel Sosyoloji Cemiyeti", "Fransız Sosyoloji Cemiyet'i" vb. kuruluşların kuruculuğunu ya da kurucu üyeliğini yapmıştır.

Türkiye’de ilmî ve felsefî bir birikimin olmadığı tespit etmiş, ilmî ve felsefî hayatın gelişmesi için şu önerilerde bulunmuştur:

1. Sosyal değerleri birbirinden ayırma,
2. Düşünce ile içinde geliştiği toplum arasında bağ kurma,
3. Kültür’de adem-i merkeziyetin sağlanması,
4. Batı medeniyetinin ilmî ve felsefî ortamını bir bütün olarak yaratmaya çalışmak,
5. Devletin kültürel hayatta rol alması, başka bir deyişle “kültür devletçiliği” yapması. O, kültür devletçiliği bağlamında **devletin görevlerini şöyle belirtir:**
 - Kültürel değerlerin korunması ve teşvik edilmesi,
 - Sosyal, tarihî ve siyasî sebeplerle idare ve siyaset alanına kaymış bilim insanlarını bilim alanına çekmek,
 - ilmî ve felsefî teşkilatlanmayı sağlamak.

Fındıkoğlu Fransız filozofu Frederic Rauh’un 1903’te yazdığı “L’Experience Morale”¹³ adlı eserinde ortaya koyduğu “ahlâklî adam” tipinden etkilenerek, Türkiye’nin toplumsal problemlerine çözüm getirecek, ilmî ve felsefî birikimi sağlayacak “iyi adam”, ahlâklî adam” kavramlarıyla ifade ettiği “aydın” tipini tasarlar. Ona göre “iyi adam”; işe yönelen, yapacağı işi ve kendini bilen, hasbî davranan ve inanış sahibi bir insandır. İyi adamın/

aydının millî kültür yaratma sürecindeki özellikleri de “ahlâkîlik”, “kendinden çıkma” ve “teşkilatlanma” olmalıdır. Fındıkoğlu’nun 1936’da özelliklerini belirlediği bu aydın tipine bugün de Türkiye’nin çok ihtiyaç duyduğu açıktır.

Fındıkoğlu toplumun/milletin devamlılığındaki işlevlerini dikkate alarak yazı hayatının ilk yıllarından başlayarak sonuna kadar, Türkiye’de özellikle aktüel eğitim problemleriyle ilgilenir. Liseler ve üniversiteler üzerinde dikkat ve gözlemlerini yoğunlaştırır. Türkiye’deki liselerin öncelikle öğrencilere ana dinlini ve bu dilin mefhumlarını öğretmemesi, öğretim programlarının çok yüklü olması, kalkınmakta olan Türkiye’de teknik ve meslekî öğretime gereken önemin verilmemesi vb. önemli problemleri üzerinde durur.

Fındıkoğlu kendisi de uzun yıllar bir üniversite mensubu olarak üniversitelerin; eğitimin en yüksek kademeleri olmalarını, kültür yaratma fonksiyonlarını ve her şeyden önemlisi ülkenin yarımını temsil edecek genç nesle hitap eden kurumlar olmalarını dikkate alarak, üniversite konusu üzerinde önemle durmuş. Ona göre Türkiye’deki üniversite kurumu; eğitimin diğer kademeleri ve diğer üniversitelerle etkileşim halinde olmalı. Ülke ve çevre meselelerinden haberdar olup onlara çözüm aramalı. Kendi kurduğu otokontrol mekanizması ve üyelerinde geliştirdiği akademik şuur ile kendi organlarını dışardan bir müdahaleye gerek bırakmaksızın kendi içinde kontrol edebilmeli. Yükseköğ-

retimde verimliliği sağlayan, niteliği yükselten bir üniversite modeli olmalıdır.

Fındıkoğlu eğitim ve öğretim alanında şu temel ilkeleri önerir: Şahsi teşebbüs, âdem-i merkeziyet, eğitimde niceliğin değil niteliğin esas alınması, öğretmenliğin değerinin yükseltilmesi, meslek kuruluşlarının kurulması, eğitim ve ekonomi kurumları arasında koordinasyonun sağlanması.

Ziya Gökalp’tan sonra ikinci bir dil sosyoloğu olarak gördüğümüz Fındıkoğlu, Türkiye’de dil meselesini toplumun sosyal, ekonomik, tarihî ve siyasî şartları çerçevesinde önemle ele alır. O 1928-1930’da yazılarında Arapça ve Farsça’nın etkisiyle yalnızca aydınların anladığı bir yazı dili haline gelmiş olan Osmanlı Türkçesine karşıdır. Harf ve Dil inkılaplarını ile Öztürkçecilik akımını destekler. Harf ve dil inkılabı gerçekleşikten kısa bir süre sonra dile siyaset kurumunca yapılan müdahalelerin artık Osmanlı Türkçesine değil, yaşayan Türkçeye karşı bir tasfiye hareketi olduğunu belirtir ve 1930 sonrası yazılarında dilde inkılabı karşı çıkar.

Fındıkoğlu’nun çeşitli düşüncüler, şehirler, olgular ve kuruluşlarla ilgili çok sayıda monografik çalışmaları onun Türkiye’de bilimsel ve kültürel birikime katkıları arasında yer alır. Ziya Gökalp, Namık Kemal, İbni Haldun, Karl Marx, Bayburtlu Zihni şahıs monografilerine; Erzurum, Karabük, Sakarya, Tortum hakkındaki çalışmaları şehir monografilerine; Fransız İhtilâli, Tanzimat, İhtikâr gibi çalışmaları

13 İlk baskısı 1909’da yapılan kitabın, 1932’de yapılan ikinci baskısı aynı yılda Fındıkoğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Fındıkoğlu kitaplardaki diğer kavramlarda olduğu gibi ismini de “kendisini Türkçenin akışına bırakarak” “Ahlâkî Tecrübe” olarak değil, “Ahlâk Tecrübesi” olarak çevirdiğini söyler.

olgularla ilgili monografilere; Defterdar Fabrikası, Yüksek Muallim Mektebi gibi çalışmalarını da kuruluş monografilerine örnek teşkil eder.

Fındıkoğlu Türk sosyolojisinde bir ekol kurmuştur. O, hayatı boyunca yerli ve millî bir düşünce geleneği kurmak hedefine yönelik olarak çalışmış, bu yolla Türk toplumunun sosyo-kültürel bütünleşmesi, milletleşmesi, demokratikleşerek kalkınması ve gelişmesi temel amacına yönelik olarak, geceli gündüzlü çalışmalarıyla, sosyal bilimlerin çeşitli dallarında, hemen her konuda 3000'in üzerinde eser ortaya koymuştur. Yine aynı amaçla çok sayıda teşkilâtın/ bugünkü ifadeyle sivil toplum kuruluşunun kuruculuğunu, yöneticiliğini ve üyeliğini yapmıştır. Türkiye'nin çeşitli illerinde yaklaşık 64 dergi ve mecmuada, 21 gazetede yazıları ile Türk düşünce ve kültür hayatına hizmet etmiştir.

Gerhard Kessler 1933'de Almanya'dan Türkiye'ye gelerek İstanbul Üniversitesi'nde göreve başlamış ve burada sosyoloji dersleri vermekle görevlendirilir. 1934'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde 'İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü'nü kurmuş. 1936'da yeni kurulan İktisat Fakültesi'ne bağlanmış olan Enstitü; 1949'dan itibaren 'İctimaiyat Enstitüsü' olarak anılmaya başlanmış. Enstitü, Türkiye'de sosyolojinin pratik ve mikro iktisadi konulara yönelmesinde ve "Sosyal Siyaset" adıyla anılan bilimsel disiplinin gelişmesinde etkili olmuştur. Wilhelm Röpke, Ömer Celal Sarc, Fritz Neumark, Gerhard Kessler,

Alexander Rüstow ve Ziyaeddin Fındıkoğlu 1950'lere kadar Enstitüde faaliyet göstermişlerdir. Fındıkoğlu daha sonraları İktisat Fakültesi içinde kurulan Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi içinde göreve başlamıştır.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji Ekolü literatürde "*Millî İnşacı Ekol*", "*Millet İnşa Ekolü*" ya da "*Bütüncü Sosyoloji Ekolü*" olarak adlandırılıyor. Fındıkoğlu'ndan sonra Amiran Kurtkan Bilgiseven, **Mehmet Eröz, Orhan Türkoğan, Mustafa E. Erkal, Enis Öksüz** bu ekolün çizgisinde çalışma yapan sosyologlardır. Bu sosyologların çalışmaları incelendiğinde İstanbul-İktisat-Sosyoloji Ekolü'nün amacının; kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletinin bekası, Türk toplumunda sosyo-kültürel bütünleşmenin ve milletleşmenin sağlanması olduğu görülür.

Fındıkoğlu'nun Türk bilim ve kültür hayatına yaptığı hizmetleri uzatmak mümkündür, ancak burada yer ve zaman sınırlılığı dolayısıyla noktayı koyalım.

➤ 7. Kooperatifçilik de Fındıkoğlu'nun mesaisini harcadığı alanlardan. Neler söylersiniz?

NGE: Fındıkoğlu Türkiye'de kooperatifçilik hareketlerinin gelişmesine ve yerleşmesine büyük katkıda bulunuyor. Onun *Türkiye'de Kooperatifçilik, Kooperasyon Sosyolojisi Sakarya'da Kooperatifçilik ve Ziraî Kredi kooperatifleri* isimli eserleri bu alanda halen temel

kaynak durumundadır. Çeşitli uluslararası kongrelerde kooperatifçilik konusunda bildiriler sunmuş, 1960 Yılı Kooperatifçilik Kongresi'nin Türkiye'de toplanmasına yardımcı olmuştur.

Mehmet Eröz'ün belirttiği gibi¹⁴ Fındıkoğlu ekonomik açıdan kalkınmakta olan Türkiye'nin o dönemki sosyo-kültürel yapısını dikkate alarak, karma ekonomi sistemi içinde kalkınabileceğini ve bunu da kooperatifçilik yoluyla başarabileceğini düşünüyor. Prens Sabahaddin gibi girişimci insan yetiştirilmesinin önemini anlamıştı ve anlatmaktaydı. Devletçiliğin de hakkının verilmesini istiyordu. Devletin yapabileceği işleri devlet, ferdin yapabileceği işleri özel teşebbüs yapmalı idi. Üretim, pazarlama, tüketim sahalarında, pek çok kesimde kurulacak kooperatifler özel teşebbüsü ve ferdi mülkiyeti kuvvetlendirecek, karma ekonomiye bereket, rejime canlılık getirecekti. Kapitalizmle sosyalizm arasında kalkınma ve sosyal adalet sağlayıcı sistemler kurulmuş olacaktı. ... Onun kooperatifçilik anlayışı, özel teşebbüse destek olan bir kooperatifçilikti.

➤ 8. Sizce Fındıkoğlu'nun fikirleri sosyoloji çevrelerinde yeterince biliniyor ve tartışılıyor mu?

NGE: Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk sosyo-kültür yapısını **çok iyi bilen, Batı dilleri olarak Fransızca, İngilizce ve Almancayı okuyup yazacak, milletlerarası kuruluş-**

14 Bkz., Mehmet Eröz, "Fındıkoğlu'nun Ardından", 1975 Yılı Sosyoloji Konferansları, İstanbul, 1976, s. 109-112.

larda konferanslar verecek düzeyde bilen ve kullanan; bir Doğu dili olarak Arapça'yı da kısmen bildiğini söyleyen, entelektüel düzeyi çok yüksek bir filozof ve sosyologdur. Türkiye'nin, Türk toplumunun ele aldığı herhangi bir meselesini Türk tarihinin ilk devrelerinden zamanına kadar gelerek, Batı ülkelerinden de örnekler vererek, bütüncü bir görüşle, tarihî perspektifle ve disiplinlerarası bir yaklaşımla açıklamıştır.

Fındıkoğlu eserlerini, Türkiye'de yerli ve millî bir düşünce geleneği kurulması ve sosyo-kültürel bütünleşmenin, milletleşmenin sağlanması amacıyla yönelik olarak sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında düzgün ve akıcı bir Türkçe ile, ölçülü ve estetik bir üslupla ortaya koymuştur. Fakat, onun eserlerini yazdığı zaman dilimini ve harf inkılabı yıllarını düşünürsek, özellikle ilk dönem yazılarında Osmanlı Türkçesinin kavramlarını kullandığından, sonraki nesiller için anlaşılması zor geliyor olabilir. Ayrıca Fındıkoğlu'nun, Türk toplum yapısında gördüğü aktüel sosyal problemler ve bunların çözüm yollarına ilişkin olarak, çeşitli kurum ve kuruluşlara hitaben, çok sayıda millî ve mahallî dergi ve gazetede de yazıları bulunmaktadır. Türkiye'deki kütüphanelik sistemi içinde, o dönemin teknolojiyle yazılmış yazılara, bugünkü teknoloji ile de ulaşmak kolay değildir. Bir de bunlara Türkiye'deki okuyan, araştıran kişi sayısının azlığını katarsak, Fındıkoğlu'nun fikir-

lerinin sosyoloji çevrelerinde yeterince bilinmemesi ve tartışılmaması konusu aydınlanır gibi geliyor. Ancak Türk düşünce tarihi üzerine çalışan ve entelektüel alanda okuyan ve yazarlar için Fındıkoğlu önemli bir kaynak kişidir.

Fındıkoğlu 1971'de yazdığı "Mehmet İzzet ve Eseri"¹⁵ başlıklı makalesinde Mehmet İzzet'in yeterince tanınmamış olmasını şöyle açıklıyor: Eğer Ziya Gökalp, Prens Sabahaddin, Ahmet Rıza vb. düşünürler devirlerinin siyaset hayatına karışmamış olsalardı bugünün tanınma derecelerine nail olamazlardı. Mehmet İzzet'in yeterli derecede tanınmaması kendisine ait bir nokta olmayıp, felsefî değerlerle siyasî değerlerin henüz ayrılmamış bulunduğu bir çevrenin/toplumun özelliğinden kaynaklanmaktadır. Aynı yorum ve değerlendirmeyi Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu için de yapabiliriz.

Ben bu konudaki düşüncelerimi düşünce tarihimizin çok kıymetli iki ferdiyetinin görüşleri ile noktalamak isterim: **Sabri F. Ülgener Fındıkoğlu'nun vefatından sonra kendisi için çıkarılan armağan kitabına yazdığı makalesinde Fındıkoğlu'nu şöyle takdim eder:** "Bir kitaplığı dolduracak kadar zengin yayınlarının yanı sıra (temel karakter özellikleri olan) dürüstlük ve vefa, bir dava adamı olarak Fındıkoğlu'nun adını her zaman saygı ve şükranla andıracaktır."¹⁶ **Süleyman Hayri Bolay, Tanzimattan Günümüze Türk Dü-**

şünürleri isimli yedi cilt- sekiz kitaplık eserinin ilgili bölümünde Fındıkoğlu'nun Türk düşünce tarihindeki yerini şu özlü sözleriyle değerlendirir: "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, kendi başına bir bilim, fikir ve fîliyat dünyasıdır."¹⁷

➤ 9. Son olarak neler söylersiniz?

NGE: Fındıkoğlu üzerine yapılacak çeşitli araştırmalarla onun fikirlerinin incelenmesini; bugüne aktarılacak yönlerinin üzerinde durulmasını; onun eserlerinin, çalışma tarzının ve hizmetlerinin gençliğe tanıtılmasını; felsefe ve sosyoloji alanında çalışacak gençliğe rol modeli olarak gösterilmesini ve Türkiye'de Fındıkoğlu tipi bilim insanlarının çoğalmasını diliyorum.

Böyle çok yönlü, çok verimli ve değerli bir bilim insanını gündeme getirdiğiniz ve bana da hakkında konuşma fırsatı verdiğiniz için size çok teşekkür ediyorum.

15 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Mehmet İzzet ve Eseri", İş ve Düşünce, XXXVI/275 (Eylül 1971): s. 85.

16 Ülgener, Sabri F., "Fındıkoğlu'nu Anarken", Fındıkoğlu Armağanı, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1977, s. IX-X; Makaleler, Der: Ahmed Güner Sayar, Derin Yayını, İstanbul 2006, s. 475.

17 Bolay, Süleyman Hayri, Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri: Türk Dünyası Düşünür Temsilcileri, (Yazar ve Editör: Süleyman Hayri Bolay), Cilt. 7, Nobel Yayını Ankara 2015, s. 4926.

ERZURUM'DAN ANADOLUYA ERENSEL BİR ŞAHSİYET: ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU

Prof. Dr. Kemal BAKIR*

Hayatı ve Eserleri

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, 1901 yılında Erzurum'un Tortum ilçesinin Çamlıyamaç Köyünde doğdu. Asıl adı Ahmet Halil'dir. Fındıkoğulları ailesine mensup Halil Fahri Bey'in oğludur. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, babasının görevinden dolayı ilköğrenimini Erzincan ve Hakkâri'de yaptı, sonra Malatya İdadisi ve Kayseri Sultanisi'nde başladığı öğrenimini 1918'de İstanbul Gelenbevi Sultanisi'nde sürdürdü ve 1922'de de Posta Telgraf Mekteb-i Âlî'sinde tamamladı. Sonra İstanbul Darülfünunu (İstanbul Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'nde Felsefe öğrenimi almaya ve Posta Telefon Telgraf (PTT) idaresinde çalışmaya başladı. Üniversiteyi bitirdikten sonra PTT'deki görevinden ayrılarak 8 Aralık

1924'te Erzurum Lisesi felsefe öğretmenliğine atandı ve bir süre burada Fransızca öğretmenliği de yaptı. Fındıkoğlu, 1925 yılında atandığı Sivas Lisesinde felsefe ve sosyoloji öğretmenliği, 1926 Eylül'ünden sonra da Ankara Erkek Lisesi ve Ankara Kız Lisesi'nde felsefe, sosyoloji ve edebiyat öğretmenliği yaptı. 1930'da Doktora sınavını kazanarak Fransa'ya gitti. 1936'da Strasbourg Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde "Ziya Gökalp Hayatı ve Sosyolojisi" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Yurda döndüğünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde felsefe ve ahlak doçenti olarak göreve başladı. 1938'de İktisat Fakültesi'ne sosyoloji doçenti olarak geçti; 1942'de profesör, 1958'de ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. Sosyoloji kürsüsü başkanlığının yanı sıra, İktisat

Fakültesi dekanlığı, İçtimaiyat Enstitüsü ve Gazetecilik Enstitüsü müdürlüğü görevlerinde bulunan Fındıkoğlu, 1972'de emekliye ayrıldı. İlk ciddi rahatsızlığını henüz görevi başındayken 16 Aralık 1971'de yaşayan ve bilimsel çalışmalarına ara vermek zorunda kalan Fındıkoğlu, 1974 yılının 15 Kasımı 16 Kasım'a bağlayan gece vefat etti. 18 Kasım'da kalabalık bir topluluğun katılımıyla gerçekleşen cenaze töreninden sonra Edirne Kapı Şehitliğinde toprağa verildi.¹⁸

Fındıkoğlu'nun, *Anadolu Mecmuası* ve *Hayat Mecmuası*'nda felsefi ve sosyolojik meseleleri tartışan makaleleri ve yine aynı yıllarda *Halk Bilgisi Mecmuası*, *Halk Bilgisi Haberleri* dergisinde halk edebiyatı ve folklor ile ilgili yazıları yayımlandı. Ankara'da öğret-

18 Mustafa E. Erkal. "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu", İslam Ansiklopedisi, (Cilt 13), (İstanbul: 1996), s. 28; Dilaver Düzgün, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 6-14.

* Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi. Bu metin, yazarın aynı başlıkla Büyük Eğitimciler (ed. Ali Fuat Arıcı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2020, s. 285-295) adlı kitapta yayımlanmış makalesinin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

menlik yaptığı sırada 1927'de Türk Halk Bilgisi Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1928'de derneğin yayın organı olarak *Halk Bilgisi Mecmuası*'nı yayımlamaya başladı. Aynı yıl *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber* adıyla bir halkbilim ve etnografya kılavuzu hazırladı. İktisat, sosyoloji ve hukuk konularında çok sayıda makalesi, 1934'te kurduğu *İş* dergisinde yayımlandı. Ayrıca *Halk, Hâkimiyet-i Milliye* ve *Cumhuriyet* gibi ulusal gazetelerin yanı sıra Erzurum'da çıkan *Hürsöz* gazetesinde halk edebiyatı üzerine yazılar yazdı. Muallimler Birliğinin 1946'dan sonra yeniden kuruluşunda katkısı olan Fındıkoğlu, bu derneğin yayın organı olarak *Bilgi* mecmuasını kurdu ve ayrıca *Meslek Gazetesi* adıyla bir gazete yayımladı. Kitap, makale, araştırma, tebliğ ve broşür şeklinde olmak üzere toplamda beş binin üzerinde yayımlanmış eseri bulunan Fındıkoğlu'nun kitaplarından bazıları ise şunlardır: *Erzurum Şairleri*, *Bayburtlu Zihni*, *Zorlara Dağlar Dayanmaz*, *İbn Haldun (Hilmi Ziya Ülken'le birlikte)*, *Fransız İhtilâli ve Tanzimat*, *İçtimaiyata Giriş*, *Sosyoloji Doktrin ve Kolları*, *Metodoloji Nazariyeleri*, *Hukuk Sosyolojisi*, *Sosyalizm*, *Efâtundan Marx'a Kadar*, *Sosyalizm: Karl Marx ve Marxizm*, *Türkiye'de Kooperatifçilik*, *Tatbiki Sosyoloji Denemesi*, *Türkiye'de İlmî ve Felsefi Hayatın İnkişafı Şartları*, *Le Play Mektebi ve Prens Sabahattin*, *İktisat Sosyolojisi Bakımından Sosyalizm*, *Kooperasyon Sos-*

yolojisi, Doğu Kalkınması ve Erzurum Şehirleşmesi ile İlgili Sosyolojik Meseleler, Kal Marx ve Sistemi, Yunus Emre (Anadolu Edebiyatı Notları).¹⁹

➤ İlmî Şahsiyeti ve Düşünceleri

Çok yönlü bir bilim insanı olan Fındıkoğlu'nun şahsiyetini tespit etmek oldukça güçtür. Zira o, bilimsel çalışmalarıyla, kurduğu ve yürütülmesine yardımcı olduğu teşkilatların faaliyetleriyle, öğrencileri ve kitaplarıyla bütünleşmiş bir şahsiyet idi. Kendini hiçbir zaman öne çıkarmayan özgeci ve mütevazı bir mizaca sahipti. Çok sayıda esere ve engin bir bilgi birikimine sahip olmasına rağmen kendisinden ziyade oldukça önem verdiği memleket kalkınması ve sağlam bir ilmî zihniyetin yerleşmesi gibi milli meselelerin ön plana çıkmasına gayret gösterir ve bu gayretlerini de topluma mal etmeye çalışırdı. Öyle ki, kurduğu derneklerde resmi görev almadan ya da alt kademe görev alarak onları yönlendirir, farklı şahıs ve kurumların da katkıda bulunmasına imkân tanıyarak faaliyetlerini ortaya koyardı. Toplumla bütünleşen Fındıkoğlu, ön plana çıkmamak ve toplumla birlikte düşünmek adına çok sayıda müstear isim kullanmış ve hatta imzasız yazılar yazmıştır. O, fikirlere saygılı, başkalarına karşı hoşgörülü, gösterişten uzak, erdemli bir bilim insanı karakterine sahipti. Kendisini memleket kalkınmasına, Anadolu'nun ve Anadolu insa-

nının dertlerine, bunların da ötesinde bilime adanmış Fındıkoğlu, doğup büyüdüğü topraklardan kopmamış, ömrünün sonuna kadar memleketin dertlerine çare aramıştır.²⁰ Onun, “.. âlime akıl öğretmek, Anadolu'nun milli seciyesine yakışmayan bir rolü oynamak demektir. Hayatta olduğu gibi ilimde de vakar, tevazu, kendini bilmiş, ahlâk kaideleri gibi zarurî ve vâcibü'l-ittibâdır”²¹ şeklindeki ifadeleri de bir ilmî şahsiyetin nasıl olması gerektiğini ortaya koyar.

Tanyol'a göre, Fındıkoğlu, yalnızca teorik düzeyde toplumun problemleriyle uğraşan bir bilim insanı olmaktan ziyade toplumun problemlerinin çözümüne pratik katkılarda bulunmayı amaçlayan toplumcu/cemiyetçi bir şahsiyetti. İlhamını Anadolu'dan alan ve ona bağlı olan bir aydınlı, hal ve hareketinde Anadolu aydını çelebilirdi. Batı karşısında eziklik duymadığı gibi Doğu'ya da mahkûm değildi. Batılılaşmış akademi çevresi içerisinde Anadolu aydınının bir temsilcisi, hatta bir tepki siydi.²² **Düzgün**'e göre ise, o, “aile çevresinden ve kendi toplumundan aldığı milli ruh ile batılı bilim anlayışını bir terkip halinde şahsiyetinde toplamıştı. Düşüncesi, tavırları ve davranışları ile hep bu imajı ortaya koyardı.”²³ **Tütengil**, onun bu yönünü şu ifadelerle dile getirir:

“Fındıkoğlu, yaşamı boyunca Erzurum ili ile ve Erzurumlu hemşerileriyle sıkı ilişkiler

19 Erkal, “Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu”, s. 30.

20 Düzgün, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları, s. 16-17.

21 Ziyaeddin Fahri [Fındıkoğlu], “Tarihçe-i Erzurum”, Anadolu Mecmuası, Haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöner, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 388.

22 Cahit Tanyol, “Hocamız Fındıkoğlu”, Sosyoloji Konferansları, (Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Anısına özel sayı, Sayı 13, 1975), s. 11; Düzgün, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları, s. 17.

23 Düzgün, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları, s. 17.

içinde bulunmuştur. Sadece kişisel planda kalmayan bu ilişkilerin zaman zaman dernek çalışmasına dönüştüğü, kendisini arka planda göstermeye özel bir itina gösteren Fındıkoğlu'nun bu tür çalışmaların motoru ve kalbi olduğu bilinmektedir. Dergisinde bu konulara sayfalar vermiş, kitap ve araştırmalarının bazısını beldesinin sorunlarına ayırmıştır. İstanbul'da giriştiği 'Erzurum Talebe Yurdu' çalışmalarının yanı sıra 'Tortum Kalkınma Derneği' vasıtasıyla doğduğu yöreye uzattığı hizmetler, dikkate değer bir 'sosyolog'u ortaya koymaktadır.²⁴

Fındıkoğlu, benimsediği bilimsel yöntem, bütüncü bakış açısı ile dünya milletleri arasında kurulacak bir işbirliği ortamının getireceği faydaları kavramış ve bu faydaların gerçekleştirilmesi için öncelikle milli birlik ve bütünlüğün nesnel ve öznel şartlarının yerine getirilmesi gerektiğini savunmuştur.²⁵ Bu doğrultuda yerel olanı evrensel olanla bütünleştirmeye, Erzurum'dan Anadolu'ya, oradan da tüm dünyaya köprü kuracak evrensel bir kavrayış geliştirmeye çalışan ve bu yolda Türkiye'de yerli ve milli bir düşünce geleneği tesis etmeyi amaçlayan²⁶ çok yönlü bir bilim insanı, eğitimci olarak Fındıkoğlu, aslında bir sosyolog olmakla birlikte, nitelikli bir sosyolog olmanın gereği olarak toplumsal gerçekliğe bütüncül bir açıdan yaklaşmış,

hukuk, tarih, edebiyat, folklor, eğitim ve sosyal bilimlerin bütün diğer alanlarıyla da ilgilenmiş, bu sahalarda araştırmalarda bulunmuştur. Bu çerçevede toplumsal problemleri bütün boyutlarıyla ele alarak onları topyekûn kavramaya çalışmıştır.²⁷ Zira, Kurtkan'ın da ifade ettiği gibi:

"Fındıkoğlu hocamız gerçekten bütün bir cemiyeti, bugünü ve tarihi ile kendi zekâsının projektörü altında tarayabilen, cemiyet denilen derin ve geniş sahaya, adeta büyük bir alandaki kuyulara girer gibi derinlemesine (ve Zimmerman'ın tabiri ile) buldozerle girebilen nâdir zekâlardan biridir. Eğer bir sosyolog bütün bir cemiyetin geniş ve ihatalı bir izah ve tefsirini statik usullerin sınırlı vasıtaları ile yapmaya çalışırsa, bu vasıtaların yetersiz olduğunu görecektir ve yine Zimmerman'ın belirttiğine göre kuyuya kahve kaşığı ile girmenin fayda vermeyeceğini ve kahvedenliği de buldozerle alt üst etmenin mümkün olmadığını anlayacaktır. Cemiyetin problemlerini keskin bir anlayışla evirip çevirerek, o problemlerin doktrinel bir tefsirini yapabilmek için kuvvetli bir görüşe ve derin bir anlayışa ihtiyaç vardır. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu böyle bir zekâ ve anlayışa sahipti."²⁸

Sahip olduğu ilmî feraset ile Anadoluçuluk Hareketi içerisinde yer alan Ziyaeddin Fahri

Fındıkoğlu, bu çerçevede, millet ve milliyet meselesine eğilir. O, millet ve milliyetin sadece soya ya da ırka dayalı olarak ele alınamayacağı kanaatiyle Ziya Gökalp ve Hamdullah Suphi'nin bu husustaki görüşlerini eleştirerek Turancılığa karşı hocası Mehmet İzzet'in düşüncelerini takip eder. Bu doğrultuda, Fındıkoğlu, Türklüğün tek başına bir milletin ismi olamayacağını, millet olmanın ırk, vatan, dil, din, tarih, kültür ve ahlâk birliğine dayandığını ve bu birlikteliklerin somut bir şekilde vücut bulduğu yerin de Anadolu olduğunu düşünür.²⁹ Böylece ilgisini Anadolu Türk kültürüne ve tarihine yönelten Fındıkoğlu, milliyet bilincinin ancak bu şekilde canlandırılacağını ileri sürer ve Turancılığı ve bilhassa Gökalp'i eleştirir.³⁰

Fındıkoğlu, Turancılığın ve bu çerçevedeki Türklüğün savunduğu mefkûrenin bir gerçekliğe dayanmadığını, hayali ya da tek yönlü olduğunu ve pratik bir temeli olmadığını oysa bu gerçekliğin de pratik temelin de Anadolu'da bulunduğunu vurgular. Ona göre, bugünkü Türklüğümüz büyük ve kavmi bir Türklükten bütünüyle ayrılmış kendi bağımsızlığı içinde kendine has bir varlık kazanmıştır. Hakiki adı ile Anadolu olan bu milli mevcudiyetin tarihi ve sosyolojisi hakkında hiçbir şey söylenmemiştir. Kaynağı, milli vicdanın sınırları içinde bulunmayan bir

24 Cavit Orhan Tütengil, "Fındıkoğlu Üzerine Notlar", Sosyoloji Konferansları, (Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Anısına özel sayı, Sayı 13, 1975), s. 26.

25 Amiran Kurtkan Bilgiseven, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 4.

26 Nevin Güngör, Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 4.

27 Düzgün, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları, s. 17-18.

28 Amiran Kurtkan, "Hocamızın Ardından", Sosyoloji Konferansları, (Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Anısına özel sayı, Sayı 13, 1975), s. 32. Ayrıca bkz. Düzgün, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları, s. 18.

29 Yılmaz Bingöl, Ahmet Pakiş, "Milliyetçiliğin Anadolu'ya Söylemde Yeniden Üretimi", Amme İdaresi Dergisi, (Cilt 49, Sayı 1, Mart 2016), s. 8.

30 Ziyaeddin Fahri [Fındıkoğlu], "Milliyet Meselesi", Anadolu Mecmuası, Haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöner, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 202-203.

dağ tepesinde alevlenmiş ser-seri bir ateşe bağlanmış olan milliyet hareketi Anadolu için, hakiki ve mevcut Türk varlığı için tamamen yapay ve uydurmadır.³¹ Hâlbuki Anadolu halkı “içinden hayat ve medeniyet mefkûresiyle kaynaklı, hakikî milli hâkimiyeti kalp ile duyan bir ocak”tır.³² Tarih, Kültür, halk edebiyatı ve folklor araştırmaları ile halen “tüten bu ocağa” odaklaşan Fındıkoğlu, Nurettin Topçu’nun anlatımıyla, “Tortum’un açık alımlı, temiz yürekli, ateşin bakışlı mert çocuğu, yeni devlet merkezinde edebiyat öğretmeni iken kırlarda talebeleri ile dolaşmaktan hoşlanır, onlara Anadolu türkûleri söyler, kendisi de ‘dağlar ardında kalan Erzurum’a şiirler yazardı.’”³³ Bayraktar’a göre, Fındıkoğlu’nun tarih, sosyal hayat, kültür ve bilhassa folklor ve halk edebiyatına yönelmesi, Anadolu’yu, üzerinde yaşayan canlı kültürden hareketle kavramak istemesinden dolayıdır. Onun bu arzu ve yönelimi *Erzurum Şairleri* adlı eserinde yer alan şu satırlarda daha da belirgin bir şekildedir.³⁴

“1924-1925 senesinde Erzurum Lisesi’nin felsefe ve içtimaiyat muallimi idim. Darülfünundan yeni çıkmış ve hayata yeni atılmış genç bir muallim harareti ile gönlüm mensup olduğum cemiyete bağlıydı. Bu ruhi halet bana Şarki Anadolu’nun iktisadi

ve harsi bir merkezi, Anadolu’nun kadim ve tarihi bir şehri olan Erzurum’da kuvvetli, feyyaz bir edebi hava-yı nesiminin mevcudiyetini hissettirdi. Köylerini gezdim. Yetiştirdiği büyüklerin türbelerini gördüm, memleket harsiyatı ile alakadar zevat ile görüştim. Bu hisler, gezişler, görüş ve görüşmeler; işte ortaya böyle bir eser çıkardı. Benden ziyade memleketin ve bana yardım edenlerin mahsulü olan bu eseri ancak şimdi neşretmek imkânını elde edebildik. (...) İster umumi olsun, ister muhiti olsun Anadolu edebiyatı tarihi hiç şüphe yok ki bir vasıta. Asıl gaye, o tarihin tedkiklerinden hız alacak, milli benliğini anladıktan sonra istikbale koşacak gençliğin edebi zafedir. Bu düşünce ile neşrettiğim Erzurum Şairleri’ni kendisinden edebi fecri hasretle beklediğimiz Anadolu’nun ilim ve sanat gençliğine ithaf ediyorum.”³⁵

Sağlam ve erdemli bir ilmi şahsiyete sahip olan, kendisini yaşadığı toplumla bütünleşmiş, günöbirlik siyasetten uzak duran, politize olmadan memleket meseleleri ile dertlenip onlarla bilimsel bir çerçevede ilgilenen ve ardından bini aşkın makale, kırkı aşkın kitap ve en önemlisi de bilimsel tutum ile Anadolu insanının samimiyet ve çalışkanlığını kendisinde birleştirmiş tarihi bir şahsiyet örneği

birakan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun³⁶ vefatının ardından öğrencisi Âmiran Kurtkan Bilgiseven tarafından yazılan biyografisinde şu ifadeler yer verilmiştir: “İlmine hakkıyla vâkıf, milletine bütün varlığıyla âşık bir fikir adamı olarak ilim ve irfan tarihimizde, parlak bir yıldız gibi bir Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu geçmiştir. İlmin yüksek ufuklarında hayatta iken parladığı müddetçe olduğu gibi, bundan sonra da eserleri yardımıyla bize daima yol gösterecektir.”³⁷ **Tütengil ise**, Fındıkoğlu’nun eğitim meselesi ve memleketi olan Erzurum üzerinde oldukça hassas olduğunu, Erzurum’da bir üniversite kurulma fikrini desteklediğini, Atatürk Üniversitesi’nin gelişimini ilgiyle izlediğini ve kütüphanesini buraya bağışladığını vurgulayarak, Erzurum Belediyesi’ni, Atatürk Üniversitesi’ni ve nihayetinde tüm Erzurumluları ve Erzurum’a gönül verenleri, Fındıkoğlu’nun adını ve düşüncelerini gelecek kuşaklara aktaracak bazı görevler beklediğini, Erzurumluların bu büyük “DADAŞ”larını unutmadıklarını tez elden göstermeleri gerektiğini ifade eder.³⁸

Fakat bu vefa borcu sadece Erzurumluların değil Tüm Anadolu insanıdır. **Çünkü Fındıkoğlu için memleket Anadolu’dur ve o**, bir memleketçi (Anadolucu) olarak memleketini ve memleketlisini, Anado-

31 Topçu, *Millet Mistikleri Ruh Cephesinden Simalar*, Degâh Yayınları, İstanbul, 2001, s. 107-108. Levent Bayraktar, “Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluculuk”, *Felsefe Dünyası*, (Sayı 49, 2009/1), s. 74.

32 Düzgün, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun Folklor ve Halk Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları, s. 23.

33 Topçu, *Millet Mistikleri Ruh Cephesinden Simalar*, s. 109.

34 Bayraktar, “Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluculuk”, s. 74.

35 Dilaver Düzgün, “Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Halk Kültürü”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 15, Erzurum, 2000, s. 112; Bayraktar, s. 74-75.

36 Düzgün, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun Folklor ve Halk Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları, s. 14, 18-19; Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 3-4.

37 Kurtkan-Bilgiseven, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, s. 4.

38 Tütengil, “Fındıkoğlu Üzerine Notlar”, s. 27.

*Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve eşi Efser Hanım
(Fotograf için Halil Fındıkoğlu'na teşekkür ederiz.)*

lu insanımı hiçbir zaman unutmamış, hep milli kalkınma ve milli eğitim için çalışmıştır. Fındıkoğlu, yazın hayatının erken yıllarından itibaren eğitim meselesi üzerinde durmuş fakat bir eğitim modeli önermekten ziyade Türkiye'nin güncel eğitim sorunlarına ilişkin pratik çözümler getirmeye çalışmıştır. O, eğitimi, toplumun değer ve normlarını yeni nesillere aktaran, şahsiyetini tamamlamış ve milli ideallerle malik yurttaşlar yetiştiren, modern dünyaya ayak uydurma yolunda hızlı bir değişim içerisinde olan Türk toplumunun bütünlüğünü ve bilhassa yükseköğretim aşamasında kültür yaratarak memleket

kalkınmasını sağlayacak temel "iş"ler/faaliyetler ve kurumlar bütünü olarak ele almıştır.³⁹ Bu bağlamda eğitime oldukça özel bir önem veren Fındıkoğlu, onu milli, kültürel ve bilhassa ahlâki, bir çerçevede tanımlamayı yeğlemiştir.

Öğrencilerinden Prof. Dr. Orhan Türkoğan, doktora yaptığı yıllarda tezi için bir yönetici öğretim üyesi aramış fakat çaldığı kapıların hiçbirinden olumlu cevap alamamıştır. Son bir ümitle Fındıkoğlu'nun kapısını çalmıştır. Türkoğan'ın kendi anlatımıyla:

"Nihayet, 10 yıl önce gördüğüm sempatik, babacan, o büyük insana -içimde bir ür-

perti ve çocuğumsu duygularla- gittim. Erenköydeki evinde beni kabul ettiler. Efser hanımefendi de yanlarımda idi. Erzurum'dan geldiğimi, tezimi, konusunu ve karşılaştığım engelleri teker teker açıkladım. Güldü, kendine has ironik tebessümünü ile "Kültür değişmelerinin yazarı da mı kabul etmedi" dediler? Ben, üzülenek "maalesef" dedim. Tezimi aldı, uzun uzun karıştırdı ve sonra gözlüklerini alınma götürerek, "Efser hanım dedi, Erzurum Üniversitesinden büyük bir sosyolog gelmiş, kendisi öğle yemeğinde misafirimiz olacak, lütfen bir eğitilmiş çorba yap da yiyelim".. Ben, garip bir heyecanla ürperdim. Tereddü-

39 Güngör, Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, s. 111.

dümü -görünce, “tamam dedi. Hemen jüriyi kuralım, gerekli merasimleri hallet, bizim için kafi”... Hocanın, esprili konuşmaları, özellikle “eğitilmiş çorba” tabirinden tezimizdeki uzun lise hocalığından kalan bir öztürkçecilik hastalığına işaret ettiğini anladım.”⁴⁰

Öğrencilerinden Prof. Dr. Mustafa E. Erkal ise, *Sosyoloji Konferansları*'nın Prof. Dr. Orhan Türkoğlan'a Armağan edilen 31. Sayısında; “Fındıkoğlu Hoca gibi diğergam [fedakâr] çevresine yazma alışkanlığını kazandıran, asistanının yazdığı kitabı günlerce masasının üstünde tutup her gelene bunu memnuniyetle gösteren, unvanını dışarıda pazarlamayan, mesaisini bütünüyle eğitim-öğretime ve iyi rehber olmaya adanmış, öğrencisine bile tepeden bakmayan, idealist, bilimsel şüpheye sahip insanlara yüksek öğrenimin ihtiyacı her zaman olacaktır. Kendisine çok şey borçlu olduğumuzu hissediyorum. O'nun asistanı olmakla daima gurur duydum. Benim dışımda Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven, Prof. Dr. Rahmetli Mehmet Eröz ve Prof. Dr. Enis Öksüz'ün de aynı duygu ve düşüncelere sahip olduklarını tespit etmişim”⁴¹ diyerek Fındıkoğlu'nu minnetle yâd eder.

➤ Sonuç ve Değerlendirme

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, kendi kuşağının idealist entelektüelleri gibi sahip olduğu inanç ve ilmi şahsiyetle kendini memleket kalkınmasına adanmış ve her ne kadar Batı düşüncesinden beslense de, bunu yerel değerler ile sentezleyerek geniş ölçekli, evrensel bir kavrayış geliştirmeye ve böylece memleketin dertlerine çare olmaya çalışmıştır. Ekonomik ve siyasi sebeplerle yaşadığı sıkıntılar onu ideali uğruna mücadele etmekten, büyük bir azim ve inançla memleket için çalışmaktan alıkoymamıştır. O, önce şahıs olmayı, yani bağımsız ve özgür düşünebilmeyi sonra da bu özgürlük içinde ahlâkî seçimler yapabilmeyi oldukça önemsemiş ve öyle de yapmıştır. Böylece ne dünyaya açılıp memlekete sırtlarını dönmüş ne de dünyaya sırtını dönüp yerelliğe hapsolmuştur. Milliyetçilik anlayışı ve savunduğu Anadoluculuk düşüncesi her ne kadar dar kapsamlı ve yerel görünse de -kaldı ki bu sadece tek yönlü bir eleştiridir- bu onun için ahlâkî bir seçimdi ve yeni dünya düzeni içerisinde bir milletin kendisi olarak var olabilmesi ve kendisini müreffeh bir şekilde geleceğe taşıyabilmesinin yoluydu.

40 Orhan Türkoğlan, “Prof. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu: Bir Sosyologun Profili”, Türk Dünyası Araştırmaları, (Nisan, 1985), s. 37.

41 Mustafa E. Erkal, “Ölümünün 30. Yılında Hocamız Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu”, Sosyoloji Konferansları, (31. Kitap, 2005, Prof. Dr. Orhan Türkoğlan'a Armağan), s. 302.

ÇOCUKLUĞUMDA TANIŞTIĞIM BİR ZİRVE İSİM: ORD. PROF. DR. ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU

Dr. Sıtkı Yılmaz Kuşkay

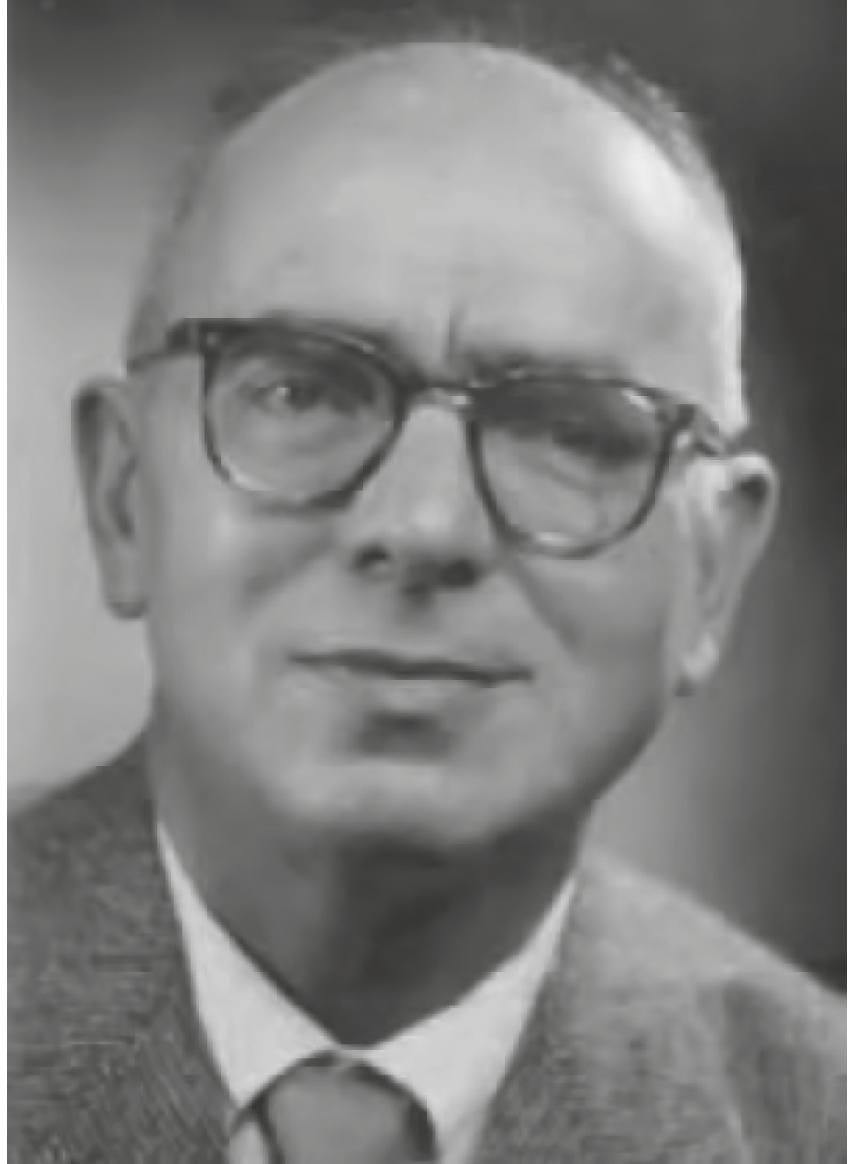
Türk Sosyolojisi'nin ve düşünce hayatımın en önde gelen isimlerinden olan Erzurumlu Ord.Prof. Dr.Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ile 1960'lı yılların başlarında İstanbul'da tanışma fırsatım buldum. Rahmetli babam Ali Sırrı Kuşkay inşaat müteahhitliği ile uğraştığından her yıl özellikle yaz aylarında inşaat malzemesi satın almak için İstanbul'a gidiyor ve çoğu zaman beni de beraberinde götürüyordu. Eminönü semtinde Türbedar sokakta bulunan ve Kayserili bir ailenin sahip olduğu Sipahi Palas otelinde kalıyorduk. Otelimiz merkezi bir konumda olup, İstanbul Kız Lisesi'nin arkasında ve Hayat Mecmuası bitişğinde idi. Milliyetçi Türk aydınlarının sürekli toplandığı İstanbul Muallimler Cemiyeti de otelimize çok yakındı. Burası tarihi bir binaydı ve

Çemberlitaş'a çok yakındı. Bu cemiyetin genel sekreteri Erzurumlu hemşehrimiz olan Uzundere(Azortlu) Ağa Beyin oğlu İhsan Özcan idi. Muhtemelen O'nu, Prof.Dr.Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu göreve getirmişti. İhsan Özcan babamın yakın arkadaşı idi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve İktisat Fakülte binaları yürüme mesafesindeydi. Her iki fakültenin tanınmış isimleri cemiyetin üyeleri ve devamlı gelenleri idi. Babamla beraber İhsan Özcan beyden dolayı cemiyete sık sık uğruyorduk. Muallimler Cemiyeti'nde Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, İbrahim Kafesoğlu, Faruk Kadri Timurtaş, Ayhan Songar, Recep Doksat, Sebahattin Zaim, Süleyman Yalçın, Nuri Karahöyükü gibi bilim adamlarını tanıdım. Yapmış oldukları çok güzel sohbetleri ve söyleşileri dinledim.

Büyük bir hoşgörü ve alçak gönüllü insan olan Ziyaeddin Fahri Hoca beni Erenköy'de ki evine davet etmişti. Bende İhsan Özcan beyle ile birlikte birkaç defa hocamın ziyaretine gitmiştim. İstanbul Hukuk Fakültesi hocalarından Ord. Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı hocanın yakın arkadaşı olduğu için Erenköy'de komşu idiler.

Ziyaeddin Fahri ; Erzurum-Tortum İlçesi Öşvank(-Çamlıyamaç) köyünde yirminci yüzyılın başında 1901 yılında doğmuştu. Osmanlı İmparatorluğunun çöküş döneminde Anadolu'nun ücra bir köyünde doğmuş. Devletin Balkan Savaşları, Sarıkamış Cephesi ve I.Dünya Savaşı'nda yenilgileri ve meydana gelen travmalar ve iç göçler döneminde büyümüş ve on beş yaşındayken babasını kaybetmişti. Babasının

görevi dolayısıyla Anadolu'nun birçok yerinde bulunmuş ve öğrenimini böylece çok değişik yerlerde tamamlayabilmişti. Yeni Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun sancılı döneminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne girmiş ve gündüz okuyup ve gece çalışarak başarıyla bitirmişti. Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki yeni Türk Cumhuriyeti'nin çıkardığı 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat(Eğitimde Birlik) Kanunu ve "Türk Bilim Adamı Yetiştirme Programı" çerçevesinde 1929 yılında açılan yurtdışı imtihanı kazanarak 1930 yılında Fransa'ya Strazburg Üniversitesi'ne Felsefe Doktorası için gönderildi. Denklik eğitiminden sonra Ziya Gökalp konusunda doktora tezini başarıyla bitirerek 1935 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine doçent olarak atandı. 1933 yılında Almanya'dan gelen yüzlerce bilim adamının desteği ile 1933 Üniversite Reformu gerçekleştirilmiş ve İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitelerinin bilimsel seviyesi dünya standartlarına yükseltilmişti. 1936 yılında İstanbul İktisat Fakültesi kurulunca, Dr.Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu İktisat Fakültesine geçti ve Ord.Prof.Dr. Gerhard Kessler'in yardımcısı oldu. Kessler'in dışında hepsi de yine Ordinaryüs Profesör olan Fritz Neumark, Alexander Rüstow, Wilhelm Röpke, Alfred Isaac, Josef Dobretsberger ve Ernst Reuter gibi Alman asıllı ve Umberto Ricci gibi İtalyan asıllı bilim adamları İktisat Fakültesi bünyesindeydi. Fakültede Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken'le birlikte iki Türk doçent idiler.

Fındıkoğlu'nun kalkınma, iktisadi gelişme, kooperatifçilik, şehirleşme ve gecekondu sorunlarıyla ilgili araştırmaları vardı. Sonraki kuşaklara damgasını vuracak birçok ilim adamını yetiştirdi. Prof.Dr.Mehmet Eröz, Prof.Dr.Cavid Orhan Tütengil, Prof.Dr.Amiran Kurtkan Bilgiseven, Aydınlar Ocağı Başkanı Prof.Dr.Mustafa Erkal, Türk Dünyası Vakfı Başkanı Prof.Dr.Turan Yazgan, Prof. Dr. Nevin Güngör, ve Prof.Dr.Enis Öksüz gibi birçok akademisyen yetiştirdi. Cumhuriyetimizin önemli sosyologlarından Atatürk Üniversitesi'nde uzun yıllar İktisadi Bi-

limler Fakültesinde çalışmış, öğrenci yetiştirmiş ve seçkin araştırmalara imza atmış Prof. Dr.Orhan Türkoğan'da Fındıkoğlu ekolüne mensuptur.

Ziyaeddin Fahri Hoca ; Erzurum, Tortum ve Sakarya'nın gelişmesi konusuna özel ilgi gösterdi. Erzurum ve Sakarya'nın iktisaden gelişmesi konusunda kitap ve makaleler yazdı. Fındıkoğlu Hoca'nın Erzurum konusunda ki kitap ve makalelerinden araştırmalarım ve incelemelerimde çok yararlandım. Fındıkoğlu Hoca'nın çıkardığı "*İş ve Düşünce*" dergisi düşünce hayatımıza

uzun yıllar damga vurmuştu. Fındıkoğlu hocanın üç binin üzerinde kitap, makale ve yazı kaleme aldığı tahmin edilmektedir. Fındıkoğlu gibi üretken bir bilim adamıyla karşılaşmak çok zordur. Yetiştirdiği öğrencileri, bir insan otursa ve sürekli olarak yazsa Fındıkoğlu Hoca kadar yazamazdı. Bu görüş onun ne kadar üretken olduğunu göstermektedir.

Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ,19 ve 20.yy damga varan Sosyalist ideoloji konusunda çok önemli araştırmalar ve yayınlar yaptı. Onun Eflatun'dan Karl Marx'a uzanan seri yayını inanılmazdır. Aristo, Şeyh Bedrettin, Thomas More, Pozitivizm'in kurucusu Auguste Comte, Fransız Sosyalizminin kurucusu Henri de Saint Simon, Francis Bacon, Tarihi Maddecilik ve bilimsel sosyalizm düşüncesinin kurucusu Karl Marx bu serinin önemli düşünürleridir. Onun bağlı olduğu, Türk Sosyolojisi ve Türkçülüğün kurucusu Ziya Gökalp üzerinde çalıştığı büyük düşünürler arasındadır.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'ndan bir anımdan bahsetmek istiyorum. *Yıl 1969. ODTÜ Marksist-Leninist görüşü savunan Dev-Genç grubunun egemen olduğu bir dönemi yaşıyoruz. Ülkü Ocakları Derneğimiz üyelerini bu rüzgâra karşı güçlü kılmak için eğitim faaliyetlerine ağırlık veriyorduk. O yıllarda "Türk Milliyetçiliği" düşüncesinin fikriyatı konusunda yeterli yayının olmadığı bir dönem idi. Geniş ve enternasyonal sosyalist ve materyalist bir birikime sahip bir ideoloji ile mücadele etmek durumundaydık. Aklıma Ziya Gökalp'ten sonra Türk Sosyolojisi'nin dev ismi hemşerimiz*

Ord.Prof.Dr.Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu geldi. Ona bir mektup yazıp , sosyalizm alanındaki yayınlarını istemek geldi. Babamı ve beni tanıyordu. Onun, engin hoşgörüsü ile beni reddetmeyeceğini düşündüm. Hemen mektubumu kaleme alıp , hocadan yardım istedim. Birkaç hafta sonra ODTÜ Posta Şubesinden gelen ihbarname ile mutluluktan uçuyordum. O büyük insan bana iki koliyi posta masraflarını da kendisi ödeyerek göndermişti. Paketleri öğrenci derneklerinin olduğu bölümde ki dernek odasına götürdüm. Ord.Prof. Dr.Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Sosyalizm ile ilgili bütün kitapçıkları ve kitaplarını ikişer adet göndermişti. Bizde onun eserlerini seminer hazırlamaları için üyelerimize dağıttık. Fındıkoğlu'nun Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne on bin cilt üzerindeki kitaplığını bağışlaması, onun Erzurum'a bağlılığıyla açıklanabilir.

1991 yılında dağılan Sovyetler Birliği ve başarısızlığa uğrayan Sosyalist düşüncenin darboğazlarını ve yanlışlarını von Mises ve Hayek gibi düşünürler gibi yıllar önce öne süren büyük Türk düşünürü Ord. Prof.Dr.Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun ne kadar haklı olduğu ortadaydı.

Atatürk dönemi'nin ileri görüşlü kadrosu , her üçü de Erzurumlu olan Ord.Prof.Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu yanında, Türkiye'de "Tecrübi Psikoloji" ve özellikle "Kültür Değişmeleri" kolunun öncüsü Erzurum-Horasan ilçesinden ve Devlet tarafından burslu olarak yüksek tahsil ve doktora için 1927 yılında Almanya'ya gönderilen ve 1935 yılında doktora tamamladıktan sonra

Türkiye'ye dönüp 1936 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine katılan Prof.Dr. Mümtaz Turhan(1908-1969) ve aslen Erzurumlu Topçuoğlu ailesine mensup olan ve 1928 yılında Fransa'ya gönderilen Paris-Sorbon Üniversitesi'nde " Bergson" konusunda ilk felsefe doktorasını tamamlayan Doç.Dr.Nurettin Topçu(1909-1975) gibi zirve isimleri Türk Kültür Hayatına kazandırdı.

Atatürk döneminin birinci kuşak bilim insanı ve düşünür Ord.Prof.Dr.Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu derin izler ve yetiştirdiği yüzlerce bilim adamı arkada bırakarak 1974 yılında aramızdan ayrıldı. Rahmetli Fındıkoğlu hoca yayınladığı binlerce eser, adına yayınlanmış armağan kitaplar, onun ekolünü devam ettiren öğrencileri, adının verildiği eserlerle ilelebet yaşayacaktır.

ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU

Prof. Dr. H. Ömer Özden

Çok önemli bir bilim adamı olmasına rağmen akademik çevreler tarafından fazla bilinip tanınmayan, hatta Erzurumlu olmasına rağmen memleketinde de çok az kişi tarafından bilinen şahsiyetlerden biridir Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu.

Bir tarihte değerli dostum rahmetli Prof. Dr. Ali Kurt ile Artvin’de yapılan bir mantık çalışmaya katılmıştık. Çalıştay sonrası Gürcistan’ın Batum şehrine gittik. Birkaç saatlik gezinti sonunda, çalışmaya katılan ve fakat yemek ve alışveriş uğruna Batum’un görülmesi gereken yerlerini kaçırarak diğer arkadaşları beklerken, kendi aralarında konuşan gençlerden birinin, bir insanın ömründe 20-30 kitap yazmasının mümkün olmadığını söylediğini gayri ihtiyari duydum ve o gence, Farabi ve İbn-i Sina’nın her birinin irili ufaklı 200 civarında kitap yazdıklarını, sadece geçmişte değil çok yakın bir zamanda Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun 2 binden fazla eser verdiğini söyledim. Bir üniversitenin felsefe bölümünde doktora yaptığını söyleyen bu genç, böyle birini tanımadığını söyleyince ben de orada bulunan ve ismini vermek istemediğim hocasını göstererek “hocan mutlaka biliyordur!” diye güvenerek bu akademisyen meslektaşına döndüm. Fakat maalesef hocası da Fındıkoğlu’yu tanımadığını itiraf etti.

Çok üzülmüştüm nasıl olur da Türk kültürüne bu kadar hizmeti olan bir şahsiyet, akademik çevrelerinde tanınmazdı?

Aradan yıllar geçti. Tortum’da bir liseye Türkiye Yazarlar Birliği Erzurum Şubesi adına birkaç arkadaşla söyleşiye davet edilmiştik. Gençlere çok şanslı olduklarını, çünkü ilçelerinden iki önemli şahsiyetin Türk düşünce tarihinde önemli bir yeri bulunduğunu belirterek bu iki ismi duyup duymadıklarını sordum. Bunlardan biri Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, diğeri de Prof. Dr. Necati Öner hocamdı. Gençler maalesef bu iki ismi ilk defa duyuyorlardı. Ben de kısaca bu iki şahsiyeti tanıtarak onları rol model almaları gerektiğini ifade ettim.

Sadece Erzurumluların değil, tüm Türkiye’deki akademik çevrelerin, hele de felsefe ve sosyoloji gibi sosyal bilimlerle ilgilenenlerin mutlaka bilmeleri gereken Fındıkoğlu hakkında bir dergi yazısı, bir de 2014 yılında yazmış olduğum Türk Düşünce Tarihi kitabımda bölüm yazmış bulunmaktayım ve bu kitabı her dönem okutarak, ismi duyulmuş ve duyulmamış birçok şahsiyeti öğrencilerime tanıtmaktayım. Türk düşünürlerinden bahsedilen kitaplardan birinde ilk defa Fındıkoğlu’ya yer verdiğimi düşünmekteyim. İnşallah yanılıyorumdur.

Ziyaretin Fahri Fındıkoğlu, yurt dışında doktora yapıp yurda dönen ve üniversitelerde kürsüsü bulunan ender şahsiyetlerden biridir. Çok çalışkan bir yapıya sahip olan Fındıkoğlu, 40’dan fazla kitap, bilimsel dergilerde çok sayıda makale, kültür, sanat ve folklor dergilerinde ve gazetelerde de yine çok sayıda makale ve yazı yazmıştır. Tüm bu yazılarının sayısının 2 binden çok fazla olduğu bilinmektedir. Emekli olduktan sonra da araştırma, inceleme ve yazı yazmaya devam eden Fındıkoğlu, geçirdiği hastalıktan dolayı hastaneye yatmak durumunda iken doktorlarla “eğer orada da okuyup yazma müsaade ederseniz hastaneye yatarım, yoksa yatmam!” diye pazarlık edip hastanede

de çalışmalarına devam eden üretken bir bilim adamıydı. Ölümünden sonra, vasiyeti gereği tüm kitapları aile efradı vasıtasıyla Atatürk Üniversitesi kütüphanesine vakfedilmiş ve kütüphanede onun adına bir okuma ve çalışma salonu oluşturulmuştur. Bunun dışında Erzurum'da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir ilköğretim okuluna da Ziyaretin Fahri Fındıkoğlu adı verilmiştir. Erzurum'da bunun dışında onun adını taşıyan başka bir bilim yuvası bulunmamaktadır. Bu yazıyı, belki Erzurum'da bir farkındalık oluşturabilmek için yazmaya karar verdim ve Fahri Fındıkoğlu'nun yakın akrabalarından derlediğim birkaç bilgiyi paylaşmak istedim. Bu da bir ziyaret esnasında gerçekleşti. Bu bir tesadüf müydü yoksa tevafuk muydu, bilmek zor. Ama sözünü ettiğim bu hafta sonu seyahati, bu yazının ortaya çıkmasına vesile oldu.

Geçtiğimiz günlerde dostlarımızın daveti üzerine bir hafta sonu dinlenmesi için Erzurum'un Uzundere ilçesine gittik. Ev sahiplerimiz, Muzaffer Özcan ve abisi Dilaver Öz-

can'dı. Dilaver Bey'in eşi Nilüfer Hanım ile benim eşim Saadet Hanım dayı hala çocukları olduğu için Dilaver Özcan Bey ve kardeşleriyle aramızda hısmılık bağı var.

Sohbet sırasında bir ara Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dan bahsedilince Dilaver Bey ve Muzaffer Bey, Fındıkoğlu ile akraba olduklarından söz ettiler. Bunu daha önce de duymuş olmama rağmen bir araya gelemediğimiz için konuşamamıştık. Şimdi tam fırsat diyerek sorular sormaya başladım ve sonuçta bu yazı ortaya çıkmış oldu.

Dilaver ve Muzaffer Bey, anneleri rahmetli Necmiye Özcan'ın, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun dayısı kızı olduğunu söylediler. Babaları rahmetli Mustafa Özcan Bey de Ziyaeddin Fahri Bey'in eniştesi oluyor. Fakat daha önce de bu iki aile arasında uzak bir hısmılık ve fakat sıkı bir dostluk bağı da mevcut. Mustafa Özcan bey eskiden Tortum'a bağlı, fakat şimdi müstakil bir ilçe olan Uzundere'nin en eski esnafı. Hem toptan hem de perakende satış yapan ve oldukça geniş arazileri bulunan Mustafa Özcan Bey'in babası, Ağa Bey olarak bilinen Osman Bey. Osman Bey'in babası da Erzurum'da kadılık yapmış olan Ali Bey. Mustafa Özcan Bey'in amcasının adı da Mustafa ve 1916 Rus-Ermeni işgali sırasında milis kuvvetleri kurarak Tortum civarında Ruslara karşı savaşmış, sonra Deli Halit Paşa'nın birliklerine katılmış ve Kop Dağı'nda şehit olmuş.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, 1901 yılında Erzurum'un Tortum ilçesine bağlı Çamlyamac Köyü'nde doğmuş, babası Halil Fahri Bey'in Anadolu'nun çe-

şitli bölgelerinde kadılık yapmasından dolayı Ziyaeddin Fahri Bey de ilk ve orta öğrenimini Anadolu'nun farklı bölgelerinde yapmak mecburiyetinde kalmıştır.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun yeğeni ve Mustafa Özcan'ın eşi olan Necmiye hanımın babası da yine Osmanlı-Rus harbi sırasında kurmuş olduğu bir ulaştırma grubuyla Türk ordusunun ihtiyacı olan battaniye, çamaşır, çorap, eldiven gibi malzemeleri katırlara yükleyerek ulaştıran, zaman zaman da cephaneye taşıyan bir vatanseverdir. Necmiye hanımın babasının, dini eğitimi de olduğu için Cumhuriyetimizin ilanından sonra müftülük yapmış, en son Çankırı Müftüsü iken emekli olup Uzundere'ye dönerek Dikyar köyüne yerleşmiştir.

Ziyaeddin Fahri Bey'in dayısı kızının Uzundereli Mustafa Özcan'la evlenmesiyle daha önce dostlukları bulunan bu iki aile arasında yakın hısmılık ve akrabalık bağı da kurulmuştur.

Ziyaeddin Fahri bey, İstanbul'da Posta-Telgraf Mektebini bitirip Galatasaray Postanesinde memuriyet yaparken, bir taraftan da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Felsefe öğrenimine başlar. Geceleri posta hanede çalışıp gündüzleri fakülteye devam ederek buradan 1924 yılında mezun olur. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Edebiyat Fakültesini bitirdikten sonra postanedeki görevinden ayrılarak 1924 yılında Erzurum Lisesi Felsefe öğretmenliğine atanır. İşte bu öğretmenlik yıllarından itibaren, doğduğu Çamlyamac Köyüne de gitmeye başlar ve ak-

rabalarıyla tanışır. Daha sonra Erzurum'dan başka illerde öğretmenlik yapan Fındıkoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bursuyla Fransa'ya gidip bir yandan doktora programına başlar, diğer taraftan Türkiye'deki lisans eğitimi kabul edilmediği için doktora ara verip ikinci kez lisans eğitimi yapar. Türkiye'ye dönüp İstanbul Üniversitesi'nde Doçent olarak göreve başladıktan sonra tekrar Fransa'ya gidip yarım bıraktığı doktorasını tamamlayarak Türkiye'ye döner ve üniversitedeki görevine devam eder. İşte bu kesin dönüşten sonra her yaz memleketine gelip dayısı kızının evinde birkaç gün misafir olarak kalmaya başlar ve bunu bir alışkanlık haline getirir, çünkü Erzurum'da kalan tek akrabası onlardır.

Mustafa Özcan ile Necmiye Özcan'ın büyük oğlu Dilaver Bey, 1963-64 öğretim yılında ortaokulu okumak üzere İstanbul'a, Türkiye Muallimler Birliği Başkanı olan amcası İhsan Özcan Bey'in yanına gitmiş. Onun İstanbul'a geldiğini öğrenen Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu hafta sonu İhsan Bey'le birlikte Dilaver Özcan'ı da Erenköy'deki evlerine davet etmiş. Bu davet sırasında başlayan kültür sohbetleri, her hafta sonu mutad bir şekilde devam etmiş. Bundan sonrasını Dilaver Bey'in kendi sözlerinden aktaralım:

“Hafta sonları İhsan amcamla, Ziyaeddin Fahri Bey'in evine birlikte giderdik. O yıllarda ben, kendimce şiirler yazardım. Z. Fahri amca da şiirle yakından ilgilenen biri olduğu için şiir yazdığımı öğrenince çok sevindi, her hafta sonu yazdığım şiiri kendisine götürmemi isteyip beni teşvik etti.

Götürdüğüm şiiri inceleyip beğendi ve üzerinde düzeltmeler yaptı. Haftalar boyunca götürdüğüm şiirlerimi üşenmeden okuyup düzeltti. Eşi Efser hanım öğretmendi ve çok hanımefendi bir şahsiyetti. Efser hanım, benim Kuleli Askeri Lisesinin sınavlarına girmem için sürekli cesaretlendirip teşvik ederdi. Sınavlara hazırlandım, müracaat edip nihayetinde yazılı sınavı kazandım. Ancak sağlık mua-

yenesinde renk körlüğü tespit edilince elendim ve asker olma hayalimi gerçekleştiremedim. Erzurum'a dönüp Erzurum Lisesi'nde yatılı olarak okudum ve Ankara Devlet Mühendislik Mimarlık Akademisini kazanarak Ankara'ya gittim. Sayısal bir alana gidince şiirle olan bağım da kopmuş oldu.

Ziyaeddin Fahri beyin evi adeta bir dost mekanı gibiydi. Sürekli misafirleri olurdu. Fahri bey de eşi Efser hanım da bundan çok memnun ve mutlu oluyorlardı. Gelen misafirlerle kültürel sohbetler yaparlardı. Evlerinde Afrikalı karı koca yardımcıları vardı. Gelen misafirleri onlar karşılar, uğurlar, ikramda bulunur, evin tüm işlerini onlar yapardı.

Ziyaeddin Fahri bey, son derece vatanperver ve milliyetçi bir bilim adamıydı. Okumam için bana Ziya Gökalp ile Nihal Atsız'ın kitaplarını tavsiye ederdi; ben bu kitapları okurdum. Bizim onu evinde ziyaret etmemize mukabil, o da İhsan amcama Türkiye Muallimler Birliği'nde iade-i ziyarette bulunurdu. Buraya o zamanlar

Milli Türk Talebe Birliği Başkanlığı yapan Rasim Cinsli bey de sık sık gelirdi.”

Dilaver abi, “benim bildiklerim bunlar” diyerek konuyu kapattıktan sonra Erzurum dışında ikamet eden kızkardeşi Pınar hanımı aradı ve bu konuda bildiği şeyler olup olmadığını sordu. Pınar hanım da Fahri beyin her yaz Uzundere’ye gelip kendilerinde kaldığını, çok hoş sohbet bir kişilik olduğunu anlattıktan sonra, gerek kendisinin gerekse Fahri Fındıkoğlu’nun çocuklarının Erzurum’da bir yükseköğretim kurumuna (bu, fakülte veya yüksekokul olabilir diyerek seçimi ilgililere bıraktıklarını belirterek) Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu adının verilmesini umduklarını ve belediklerini, bunun Erzurum için bir kadirşinashlık ve vefa örneği olacağını ifade ederek konuşmayı sonlandırdı.

Burada üzerinde önemle durmam gerekir ki Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, akademik çalışmalarının yanı sıra Erzurum halk kültürü üzerine önemli eserler veren bir şahsiyettir. Her vesileyle Erzurum’a gelen ve memleketini asla unutmayan, Erzurumlu olmasıyla övünen bu önemli bilim adamının unutulmaması ve unutturulmaması gerekmektedir. Bizler Erzurum Tarih Derneği olarak (rahmetli Prof. Dr. Ali Kurt, TRT Erzurum eski Radyo Müdürü ve Prodüktör İsmail Bingöl ve ben H. Ömer Özden, zaman zaman Çamlıyamaç’a (eski adıyla Öşvank) giderek Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’yu anar ve ondan övgüyle bahsederdik.

Şimdi bu yazı vesilesiyle Erzurum’da bulunan iki üniversiteden birindeki bir fakülte ya da Tortum’daki Meslek Yüksekokulu’nun adının değiştirilmesinin yahut da Uzundere’de

balıkçılık veya meyvecilikle ilgili bir Meslek Yüksekokulu açılarak adının da Z. Fahri Fındıkoğlu olarak verilmesinin, ömrü boyunca vatani, milleti ve memleketi Erzurum için çarpan ve şimdilerde unutulmuş bir yüreğin yeniden çarpmasını sağlayacağını düşünmekte ve böyle bir girişimi, hem şahsım, hem Erzurumlular, hem de temsilcisi olduğum Erzurum Tarih Derneği adına teklif etmekteyim. Umarım ki bu öneri, ilgili ve yetkililerce görülür ve dikkate alınır.

HİCRET

🗨 Ziyaeddin Fahri

- Büyük hemşehrime -

Birden yuvalara sarıldı nekbet,
Gerildi ufukta ateşten bir yay;

Yaşlı bakışlarla dediler:
“ - Hicret!”
Cepheden dönerken süngüsüz alay.

Bu, akşamı yaşlı, acı bir gündü;
Dağlara aksetti korkunç sadâlar;
Kara bir haberle mahşere döndü,
Suları çağlayan sonsuz ovalar...

Göklerde o meş'um felaket sisi,
Karartır dimağı, titretir hissi;
Ve işte her gönül figanla dolu!

Benim de önümde hicretin yolu:
Gamlı bir hasretle ayrılıyorum
Ey dağlar ardında kalan Erzurum!

KAYNAK:

Anadolu Mecmuası, Sayı: 4, Temmuz 1340 (1924).

Anadolu Mecmuası, Hazırlayanlar: Arslan TEKİN, Ahmet Zeki İZGÖER;
Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.169.

SİYASÎ TARİHİMİZDE ERZURUM

☰ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu

(Ulus Gazetesi, 12 Mart 1948.)

Fertler gibi milletlerin de bir kaderi bulunduğuna inanmak imkânsızdır. Millet var; nerede doğmuş ise orada kalmış, ya tarihe karışmış veya aynı yerde yaşıyor. Millet var; tarihte görüldüğü yerden uzaklaşmış, dört yana seyrana başlamış. Biz Türkler bu ikinci kaderi paylaşanlardanız. İşte Erzurum, Büyük Asya'dan Küçük Asya'ya, Tanzimatçıların ve meselâ Namık Kemal'in lisanıyla "Türkistan-ı Kebir" den "Türkistan-ı Sagir" e doğru olan Türk akınının en mühim durak noktalarından biridir. Bu durak noktası milattan sonraki tarihlerde İslâm'ın henüz zuhur ettiği devirlerde olduğu kadar ondan sonraki zaman içinde de Müslüman olan ve olmayan Türk'e konaklık yaptı. Bu havalinin yazılı edebiyatı gibi yazısız halk edebiyatı da bu muhaceretin ve konaklamanın izleriyle doludur. Horasan illerinden gelenler, buralara Türkistan'dan getirdikleri kabile ve yer adlarını verdiler. Milâdın dokuzuncu asrında Türkistan illerinden gelen ve Evliya Çelebi'nin Ulu Sultan dediği Dumlu Sultan'ın menkıbeleri Erzurum karşı-sındaki dağ isminde olduğu

gibi halkın hafızasında da yaşıyor.

Tarihi araştırmalar gösteriyor ki Türk'ün ve Türklüğün Anadolu'daki askerî, siyasî hadiselerine başlangıç olan 1071 tarihinden, yani Malazgirt zaferinden çok evvel bu havali kısmen Türkleşmiş bulunuyordu. Roma ordusunda Türklerin bulunduğu, Romalıların Araplara karşı Hazar Türkleri ile iş birliği ettiği, Malazgirt vukuatı esnasında da Roma ordusundan Selçuk ordusuna firar eden Türk kütlelerinin mevcudiyetinden anlıyoruz.

Evliya Çelebi Erzurum'un yaslandığı dağlardan biri için şöyle diyor: "Eğerli dağın zirve-i âlâsı iki çataldır ki Malazgirt kalesine andan gidilir." Filhalka Malazgirt'ten Erzurum'a bu yoldan gelinir. Büyük Türk hükümdarı Alparslan 1071'de Malazgirt'te Romanos'u esir ettikten sonra Erzurum'u muharebelerde yararlık gösteren kumandanlarından Ebül Kâsım'a vermişti. Erzurum köylüsünün hafızasında menkıbeleriyle, Erzurum'daki yer ve semt isimleriyle hâlâ yaşayan ve Ebül Kâsım'ın sülalesinden gelen Saltukoğulları, Anadolu Selçukî Devleti'nin teessüsü için zarurî bekeçlik vazifesini

yapmaya başlamıştı. Vakti gelince büyük Türk padişahı Kılıç Arslan, geniş Anadolu Selçukî birliğini tesis etti ve Erzurum o birlik için de bekeçliğini yapmaya devam eyledi.

Selçukoğulları devrinden sonraki fetret sıralarında çeşitli sülaleler elinde sık sık hâkimiyet değiştiren Erzurum'un en sakin ve rahat zamanı, büyük Türk padişahı Yavuz Sultan Selim ile başlar. Yavuz'un şarka doğru yayılma siyasetinde Erzurum'un nasıl bir darülcihatlık vazifesi gördüğünü biliyoruz. Bir İsviçreli muharrir, bu noktaya parmak basarken şöyle düşünüyor: "On altıncı asrın Türkiye'si, Viyana'lara teveccüh edecek yerde kendisine her manada aşına olan Türkistan'lara doğru teveccüh etseydi, beşeriyet bugün belki daha müterakki bir vaziyette bulunurdu." Muharririn uzun yazısından şu iki netice çıkıyor: Türk, kendinden olmayan yabancı insanların ülkelerinde at oynatmakla enerjisini israf etmiş, er geç mukadder akıbetle, Viyana'lardan, Garp'ten çekilme akıbeti ile karşılaşmıştır. İkinci netice de şudur: Türk kendisinden olan ülkelere doğru uzansaydı Deli Petro'dan sonra insanlığın ba-

şına musallat olan bir belânın bu kadar genişlemesi önlenebilirdi.

Fikir adamları, zamanında veya sonraları nasıl düşünürse düşünsünler tarih, adeta bir şahsiyet gibi hükmünü icradan geri kalmıyor, fikir adamlarının cemaati ne düşünürse düşünsün, tarih denen imam gene bildiğini okuyor. Bunun neticesi olarak Buhara'lara değil, Budin'lere teveccüh ettik. Tarihi bir vâkıa olan bu teveccühün doğrudan doğruya veya bilvasıta doğurduğu neticeleri ifade eden Deli Petro vasiyetnamesinin hükümleri yürütülmeye başlandıktan sonra Erzurum, yeniden Türk ve hatta dünya siyasî tarihinde ehemmiyet kazandı. Mahut vasiyetnamenin dokuzuncu maddesi şöyle diyor:

Madde 9 – Hindistan'a mümkün olduğu kadar yaklaşmak lâzımdır. Zira buraya hâkim olan herhangi bir kudret cihanın hakiki hükümdarı olacaktır. Bunun için bir taraftan Türkiye, diğer taraftan İran aleyhine mütemadi harpler açmalıyız.

Vasiyetname hükmünün Erzurum ile alâkalı meşum tabikati ilk defa Erzurum'un 1829'daki işgali ile başladı. Erzurum şairlerinden Koca Müftü diye tanınmış olan Natıkî'de bu hadisenin destanını buluyoruz. İşte bir parçası:

Erzurum'un şen binası ol zaman oldu harab

Askerin bir dânesin koymazdı ol sahib azâb

Boynu buruk, dide giryan handek içre ber türâb

Bu nizâm üzre iken birden komazlar cenge tâb

Ehli tevhidin serapâ halleri oldu yaman

Ruzü şeb kan ağlasunlar ehli iman el'eman

Keşke bu işgal, yalnız bir şehir halkının boynu bükük, kan ağlayışı ile kalsaydı. Hakikatte hâdise, bir İmparatorluğun bünyesini sarsan, hatta devletler muvazenesini bozan büyük ölçüde siyasî neticeler doğurmuştu. Böylece başlayan işgaller, her fırsat düştükçe, her iştah kabardıkça soluğu Erzurum'da alan amansız bir düşmana karşı Erzurum'u büyük vatan bekçisi haline getirdi.

Her şehir halkına mahsus bir zanaat var derler. Erzurum halkının da bir zanaatı vardır: *Tabya kazmak*. Bugün bile rastlanan yaşlılar, ilk çocukluklarındaki ve delikanlılıklarındaki müşahedelerini, hatta nasıl tabya kazdıklarını anlatırlar. Dikkat edilsin; bu tabyalar, yalnız bir şehrin müdafası için değil, bütün bir vatan için tırnakla kazılmış, emek ve fedakârlık abideleridir. Türk gibi Moskof da bu şehri her eline geçirişte kendi hesabına bu müdafaa vasıtalarına ehemmiyet verdi ve şehirdeki esir Türk'ü Deli Petro vasiyetnamesi uğrunda çalıştırdı. Bir ecnebi tarihçi 1829'daki ilk Erzurum işgali münasebetiyle şöyle diyor: "*Paskeviç - Erzurum'daki Rus ordusu kumandanı - Şarkın bu mühim geçit yerine, Anadolu'nun medarı istinadi olan yegâne kalesine çok ehemmiyet verdi.*" Memleketin hakikî sahibi, Türk siyasî tarihine istikamet verecek askerî vakayide rolü olacak kale ve tabyaların ehemmiyetini her zaman müdrikti. 1829'da düşmandan kurtulan Erzurum'da, bilhassa Fosfor Mustafa Pa-

şa'nın zamanında devam eden tahkimat faaliyeti, Kars, Ardahan, İstanbul, Harput kapıları ile her biri bir kahramanlık destanı ile sarılmış Aziziyeler, Kiremitlikler... Hep bu yerinde idrakin eseridir. Sımr şehirlerinin siyasî hassasiyetini sebpsiz bulmayan ruhiyatçılar için, büyük vatanın Şark'taki bekçiliğini yapmak vazifesinde Erzurum'un gösterdiği sinirlilik kadar tabii bir şey olamaz. Onun bu kutsî hassasiyetinden hoşlanmayan düşman, vakit vakit Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit etmiş, meselâ memleketin Garbını Şarkına demiryolu ile bağlamak teşebbüslerinde bulunan İmparatorluk idaresini çeşitli şeytanetler ile durdurmaya çalışmıştır. Fransız Cumhuriyetçilerinden Poincaré'nin (Hatıralar)ında bu şeytanetin izlerine şu şekilde işaret edilir: "*Fransızlar vaktiyle Türkiye'deki Şark demiryolunu yapmayı Rusya'nın muvafakati ile üzerlerine almışlardır. Hâlbuki Rusya şimdi hattın büyük bir kısmında inşaatın tehirini, hatta bazı hatlardan vazgeçilmesini istiyor. Fransız hükümeti, Fransızları faydalandırarak bir hattın vazgeçmesini Osmanlı hükümetinden istemek üzere Rusya ile iş birliği edemezdi. Rusya Hariciye Nazırı Sazonof, bu teşebbüsü Rus Erkân-ı Harbiyesi'nin tazyiki üzerine yaptığını söyledi. Bunun üzerine Hükümet-i Osmaniye'nin memleketi dahilinde istediği gibi demiryolu yaptırmasına muhalefet edilemeyeceğini söyledim. 1900 mukavelesi, doğrudan doğruya inşaatla bulunma hakkını kendine veriyor. İmtiyaz veremez, fakat Osmanlı Hükümeti ecnebi müteşebbislere müracaat edebilir. Bundan anlaşılacağı gibi Küçük Asya'daki menfaa-*

Türkiyenin belkemiği

Anadolunun şarkını garbine bağlayan yol, Sivas - Erzurum hattıdır

Türkiyenin belkemiğini teşkil eden demiryolunun Ankaradan Sivasa kadar yapılan kısmını ve Sivastan Erzuruma kadar yapılmamış olan kısmını gösterir harita - bu haritada gösterilen Ankara ile Sivas ve Sivas ile Erzurum arasındaki mesafeler, demiryolu ile değil hattı müstakim ile 350 ve 360 kilometredir. Demiryolu ile Ankara - Kayseri - Sivas 602 kilometre ve Sivas - Erzurum takriben 530 kilometredir.

Türkiye'nin Belkemiği
(Cumhuriyet Gazetesi, 20 Mayıs 1933.)

timiz, ekseriya Rus politikası ile karşılaşılıyor, Çarlık müstakbelde Osmanlılarla çarpışacağı mıntikalarda, yani Şark'ta Türkiye tarafından şimendifer inşasına son derece muhalefet ediyordu."

Frenk'le Moskof'un menfaat çarpışmalarına sahne olan Türkiye Şark'ı bu arada Erzurum, ancak 1919'u takip eden İstiklâl ve İnkılâp devrinde, yabancı Hariciyelerin istibdadından kurtularak kendi işini kendisi başarmış, amansız bir düşmanın hoşlanmadığı Şark demiryolu Türk fenninin bir harikası olarak memleketin Şark'ını Garp'ına perçinlemiştir.

Türk siyasi tarihinde Erzurum'un yerini belirtirken iki tarih karşısında tevakkuf etmek lazımdır. Bu tarihlerden biri 1906, ötekisi 1918'dir. On dokuzuncu asır sonlarında merkezleri Avrupa'da bulunan hürriyet ve inkılâp teşkilatlarımızdan birisi ile 1906-1907 Erzurum'unun çok sıkı alâkası vardır.

Bütün Erzurumlular ve Erzurum'la ilişiği olanlar bilirler: Rumeli'nin bir ucunda 1908'de patlak veren hareketin öncülüğünü, ondan biraz evvel Anadolu'nun ta öbür ucunda, Erzurum'da, beliren bir başka hürriyet ve inkılâp hareketi yapmıştır. Henüz inkılâp ta-

rihinin, Türk siyasi tarihinin sayfalarına geçmemiş, tetkik edilmemiş olan bu hareketi, bir destanın şu parçalarından dinleyiniz:

Koca bir millet zindana tıklmaz,

Biz ayaktaiken bu vatan yıkılmaz,

Gördük hainler haktan sıkılmaz,

Hak yolunda serden geçtik dadaşlar.

Mazlumların aldık intikamını,

Yüce ettik dadaşlığın namını,

Kırdık zalimlerin ihtişamını,

*Hak yolunda serden geçtik
dadaşlar.*

*Hep arslandır geçginimiz
balamız*

Akil verdi yeter bize Mevlâmız,

*Yardımcımız; yumruğumuz,
palamız,*

*Hak yolunda serden geçtik
dadaşlar.*

*Hak yerine gelsün, adalet
gülsün,*

Bu milletin zincirleri sökülsün,

*Vatan için yaş değil, kan
dökülsün,*

*Hak yolunda serden geçtik
dadaşlar.*

1918 sonunda başlayan ikinci hürriyet ve inkılâp hareketini hazırlayan Erzurum Kongresi'nin ehemmiyeti ise yalnız bizlerce değil, bütün dünyaca malûmdur. Deli Petro'nun doğru ve yanlış olduğu tarihçilerce münakaşa edilen, fakat doğruluğu hâdiseler tarafından en aydın şekilde ispat olunan vasiyetlerini gerçekleştirmek için vakit vakit saldıran amansız bir düşman karşısında karakol bekleyen bir asker titizliği ile yaşayan şark, öbür taraftan vatanın siyasî tarihine istikamet veren bir teşkilâtçılık ruhunu taşımaktan hiçbir

zaman geri kalmamış, böylece büyük vatan ve yeni Türkiye, artık ecnebi hariciyelerinin istibdadında kalmamıştır.

Uzak tarihlere gitmeksizin yalnız 1906 ve 1918 Erzurum vukuatının Türk siyasî tarihinde 1908 ve 1923 merhalelerini nasıl hazırladığını düşünürsek, bugün adını uzaktan ve otuz yıl ardından saygı ve sevgiyle yâd ettiğimiz serhat beldesinin büyük vatan ölçüsündeki ehemmiyeti yetesiye anlaşılır. Otuz sene evvel bugün kurtulan ve bütün vatanın kurtarılması için ant içen Erzurum, bize ne harp ve ne de sulh getirmeyen İkinci Dünya Harbi'nin bu pek acayip günlerinde, tarihî kaderimiz ve coğrafi durumumuz emrederse, aynı kahramanlıkları ve aynı yiğitlikleri daha üstün bir şekilde gösterecek, vatan bekçiliği vazifesini aynı asil ve müstesna fedakârlıklarla gene yapacaktır.

Otuz yıl evvel kurtulan uzak bir sınır şehrinin ufuklarında atan tan, kaynağını hakikatte bütün yurdun kurtuluşunu müjdeleyen, Türk siyasî tarihinin dönüm noktalarından birine yol gösteren mukaddes fecrin ışıklarından almıştı.

PROF. FINDIKOĞLU ZİYAEDDİN FAHRİ

☰ H.Nihal Atsız

Profesör Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri 16 Kasım 1974'te hayata **veda** etti. Doğru bir **insan** ve sağlam bir **Türk** milliyetçisi olduğu için burada birkaç satırla hâtirasını anmak ve unutulmuş bir cephesini hatırlatmak istiyorum.

Onu 1939-1944 yıllarında, Özel Boğaziçi Lisesi'nde **edebiyat** öğretmeniydim. Okulda öğretmenlik yapan beş altı doçentten biriydi. "İş" dergisini çıkarıyordu. **Türkiye** çapında bir mücadele açmıştı: Soyadlarının küçük isimden önce yazılmasını ve uydurma yeni soyadları yerine "oğlu" ile biten gerçek soyadlarının kullanılmasını istiyordu. Soyadları Gök Türklerden beri başta kullanıldığı için bu davasında yüzde yüz haklıydı. On Birinci Yüzyıldan beri de soyadının sonuna "oğlu" kelimesini getirmek âdet olmuştu.

Bıkıp usanmadan yaptığı bu mücadele, yemişini vermeye başladı. Pek çok kimse mahkemeye başvurarak "oğlu" ile biten eski soyadlarını tescil ettirdi. Soyadı kanununa göre bunun asıl addan sonra yazılması mecburiyetine rağmen resmî makamlara yazılan yazılarda da soyadı başa getirilir olmuştu. Hatta bizim 1944-1945 Irkçılık Turancılık davasında Sıkıyönetim Mahkemesi

de buna uymuş ve arkadaşımız Sofuoğlu'nu "Sofuoğlu Zeki Özgür" diye çağırılmaya başlamıştı.

O sırada Millî Eğitim Bakanı olup da aşırı devrimci geçinerek göze girmeye çalışan Hasan Ali, Fındıkoğlu'nun memlekette tesirli olmaya başladığını görünce ona resmî bir ihtarname göndererek kampanyaya son vermesini istedi. Üniversite muhtariyeti de olmadığı için Fındıkoğlu bu konudaki yazılarına son verdi ama bir kere çığır açılmıştı. Durdurmak mümkün olmadı.

Tek parti çağının zihniyetine göre Fındıkoğlu büyük bir suç işlemişti. Netekim 1944'te açılan **İrkçilik-Turancılık** davasının dosyasının başına eklenen ve Hilmi Uran imzasını taşıyan yazıda Türkçülere yükletilen suçlardan biri de "soyadlarını eski **Türkler** ve bugünkü Macarlar gibi başa getirmeleri" idi.

Türkiye'de Ziya Gökalp'i en iyi bilen **insan** Fındıkoğlu idi. Bu konuda Türkçe ve Fransızca bir hayli inceleme yayınlamış ve onu ilim gözüyle etüd etmişti. Bu yüzden, Gökalp hakkında bir konferans vermek gerektiği zaman derhal Fındıkoğlu'na başvurmak âdet haline gelmiş ve bu başvurular merhum profesörü baktırmıca ya kadar sürüp gitmişti.

Fındıkoğlu, vaktiyle **Anadolu** Mecmuası'nı çıkaran ekiple birlikte çalışmıştı. Fakat diğerleri gibi dar Anadoluçuluk zihniyetine saplanmış değildi. Onun Anadoluçuluğu bir nevi **Anadolu** Türkleri ırkçılığı idi. Dergi çıkarken **Türkiye**'de **Dış Türkler** meselesi diye bir konu akla gelmediği için Fındıkoğlu da Dış Türklerle ilgili bir yazı yazmamış, fakat sonraları **Dış Türkler** konusu ortaya dökülünce tıpkı Turancılar gibi davranarak onlara ait yazılar yazmak suretiyle **Türkler**'i bir bütün olarak kabul ettiğini göstermişti.

Bugün üniversitelere göz atıldığı zaman Fındıkoğlu'nun millî değeri daha çok anlaşılacaktır.

Her yazılarımda, bin dereden su getirerek milliyetçiliğin aleyhinde bulunan, bunu sinsî sinsî, fırsat bulunca da açıkça yapan sözüm ona profesörleri gördükçe Fındıkoğlu'nun değer kazanması gayet normaldir.

İlim beynelmiledir demek, ilim her millette vardır anlamına gelir. Ama her millette olan ilim ve ilimler yine de millî maksatla kullanılır. İlimi, millî maksatla kullanan üniversite ve profesör, görevini yapmış demektir.

Fındıkoğlu görevini yaparak öldü.

Doğu Anadolu'nun

En Büyük

Alışveriş ve

Yařam Merkezi

Alışveriş ve Yařam Merkezi

200
SEÇKİN
MARKA

+ALışVERİş
+LEZZET
+EĐLENCE
+SİNEMA
+SPOR

f i t /mngavm
www.mngavm.com